

(Ne)dingusi Jurgio Žilinsko antropologinė kolekcija

Mantas Daubaras

Vilniaus universitetas, Istorijos fakultetas,
Archeologijos katedra
Universiteto g. 7, Vilnius
mantas.daubaras@gmail.com
ORCID <https://orcid.org/0000-0002-0495-7681>

Džiugas Brazaitis

MB „Archeologiniai projektai“
V. Nagevičiaus g. 3, Vilnius

Dainius Haroldas Pauža

Lietuvos sveikatos mokslų universitetas,
Medicinos fakultetas, Anatomijos institutas
A. Mickevičiaus g. 9, Kaunas
dainius.pauza@lsmu.lt
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8597-4370>

Vega Kriaučiūnienė

Lietuvos sveikatos mokslų universitetas,
Medicinos fakultetas, Anatomijos instituto muziejus
A. Mickevičiaus g. 9, Kaunas
vega.kriauciuniene@lsmu.lt

Justina Kozakaitė

Vilniaus universitetas, Medicinos fakultetas,
Transliacinių sveikatos tyrimų institutas
M. K. Čiurlionio g. 21, Vilnius
justina.kozakaite@mf.vu.lt
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9677-725X>

Anotacija. Straipsnyje pristatoma dingusia laikyta garsaus Lietuvos gydytojo, anatomo ir antropologo Jurgio Žilinsko (1885–1957) tarpukariu kaupta kaukolių kolekcija. Ją šiuo metu sudaro 361 kaukolė arba tik 30,4 % buvusios antropologinės kolekcijos. Svarbiausias atradimas, laukęs šiuose rinkiniuose, – datuotos trys ankstyvojo mezolito kaukolės. Straipsnyje pateikiama išlikusios J. Žilinsko antropologinės kolekcijos dalies istorinė, archeologinė, antropologinė informacija, suregistruotų kaukolių katalogas ir naujausios AMS ¹⁴C datos. Taip pat pateikiami teoriniai svarstymai, koks galėjo būti dingusių kaukolių likimas, pasiūlymai tęsti kai kurių svarbių archeologinių objektų tyrimus ir pristatomos galimų tolesnių tyrimų kryptys.

Reikšminiai žodžiai: Jurgis Žilinskas, ankstyvasis mezolitas, akmens amžius, geležies amžius, kaukolių rinkiniai, archeologija, antropologija.

Lost & Found: Jurgis Žilinskas Anthropological Collection

Abstract. The article presents the collection of skulls, which was previously believed to be lost, amassed by the renowned Lithuanian physician, anatomist, and anthropologist Jurgis Žilinskas (1885–1957) between the two World Wars. Surviving part of the collection currently comprises 361 skulls, representing 30.4% of the former anthropological collection. The most significant discovery within this collection is the presence of three dated skulls from the Early Mesolithic period. The article presents historical, archaeological, and anthropological information on the surviving fraction of J. Žilinskas' anthropological collection, a catalog of registered skulls, and the most recent AMS ¹⁴C dates. It also includes theoretical considerations regarding the fate of the missing skulls, suggestions for further research on some important archaeological objects, and potential avenues for further research.

Keywords: Jurgis Žilinskas, Early Mesolithic, Stone Age, Iron Age, skull collection, archaeology, anthropology.

Received: 20/11/2024. Accepted: 06/12/2024

Copyright © 2024 Mantas Daubaras, Džiugas Brazaitis, Dainius Haroldas Pauža, Vega Kriaučiūnienė, Justina Kozakaitė. Published by Vilnius University Press. This is an Open Access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License, which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original author and source are credited.

Ivadas

Istorinės kaukolių kolekcijos, pradėtos kaupti XIX a., tuo metu naudotos kaip pagrindas atsakant į svarbius archeologinius ar istorinius klausimus – tai buvo svarbus atskaitos taškas ieškant žmonių kaip rūšies ištakų, rekonstruojant migracijas ar pamatas savo tautos identitetui formuoti (Bieder, 1992; Mann *ir kt.*, 2021). Kranio-logija gyvavo iki pat XX a. ir per beveik šimtmetį sugebėjo ne tik suburti šiai mokslo sričiai atsidadusius žmonių ratą, bet ir sulaukti nemažai kritikos. Padėjusi pagrindą žmonių pažinimui ir evoliucijos teorijoms, kranio-logija netrukus pasuko į tamsiąją pusę ir imta kritikuoti dėl užgimusios rasių teorijos (de Rooy, 2023). Nepaisant tamsių istorijos momentų istorinės kaukolių kolekcijos iki šiol užima svarbią vietą formuojant tolesnę mokslo politiką; esminis šios politikos momentas – daugelis tokių kolekcijų grįžta į savo šalis, nes sukauptos kolonijinių šalių (Nowak-Kemp ir Galanakis, 2011; Geller, 2020), o kitos, praradusios didelę dalį konteksto, yra tiesiog kaip praeityje vykusių tyrimų simbolis.

Lietuvoje kaukolių kolekcijoms pradžia davė Julijonas Talko-Grincevičius (Julian Talko-Hryniewicz), prof. dr. Jonas Basanavičius ir dr. Jurgis Žilinskas (Kozakaitė *ir kt.*, 2020). Didžioji dalis rinkinių – ypač mus pasiekusios iš J. Talko-Grincevičiaus ir dr. J. Basanavičiaus laikų – iki šiol saugomos VU MF. Tačiau J. Žilinsko unikalių geležies amžiaus objektų – surinktų ir tirtų kaukolių rinkiniai buvo apipinti legendomis ir laikyti dingusiais. Istorija, prasi-dėjusi 2023 m., dar kartą parodė, kad aklas tikėjimas nepagrįstais pasakojimais gali klaidinti.

Monografijoje, skirtoje akmens amžiaus Spigino ir Donkalnio kapinynų medžiagai, Adomas Butrimas atskleidė iki tol mažai žinotų faktų apie 1930 m. Rešketos upės melioravimo darbų metu surastas žmonių kaukoles ir kitus archeologinius radinius (Butrimas, 2012). Noras pažinti Rešketos kaukolės radavietės aplinką pastūmėjo 2014 m. kartu su kolegomis atlikti šios vietos ir kitų Telšių r. anksčiau tyrinėtų akmens amžiaus kapinynų ir jų aplinkos žvalgomuosius archeologinius tyrimus (Daubaras, 2015). Jau rengiant tyrimų projektą susipažinta su J. Žilinsko leidiniu „Akmens periodo (mesolithicum-neolithicum) žmogus Žemaitijoje ir Suvalkijoje. Jo kilmė ir jojo ainiai“ (Žilinskas, 1931). Leidinyje, greta kitų archeologinių radinių, yra minimos dvi žmogaus kaulų rada-vietės Rešketos upėje ir Kirsnos kaukolė („<...> žmogaus kaktakaulis, persisunkęs juodos spalvos medžiaga“, ir „<...> žmogaus kaukolė ir kiti kaulai“) (Žilinskas, 1931, p. 5) ir pateiktos jų fotografijos. Nors kultūrtechnikas Mikas Mikalauskas 1930 m. tiksliai pažymėjo radavietę sudarytame plane, Rešketos kaukolė dingo (kartu dingo ir atskirai rastas žmogaus kaktakaulis); o jau minėti 2014 m. archeologo Manto Daubaro (Daubaras, 2015) ty-rimai suteikė mažai žinių apie čia buvusį archeologijos objektą. O štai Kirsnos kaukolė išliko iki mūsų dienų ir susilaukė itin daug dėmesio – VU archeologas Algimantas Merkevičius, lokalizavęs jos radimo vietą, atliko pla-tesnius Turlojiškės archeologinio komplekso tyrimus. Iš visų šiame archeologiniame komplekse aptiktų žmonių kaukolių didesnio antropologų dėmesio susilaukė tik „Turlojiškės žmogaus“ kaukolė, kurios tyrimų medžiaga yra išsamiai publikuota (Jankauskas, 1995, p. 12–19).

Spėjama, kad J. Žilinsko kolekcijoje buvusios Rešketos kaukolės dingimas archeologų bendruomenėje su-kūrė įspūdį apie visos antropologinės kolekcijos dingimą. Tačiau dauguma šių rinkinių visą laiką buvo saugo-mi LSMU AIM fonduose kartu su inventorinėmis knygomis. Netgi LSMU AIM interneto svetainėje yra labai aiškiai nurodoma: „Dabartinės Anatomijos muziejaus kolekcijos pagrindą sudaro 1920–1940 m. profesoriaus Jurgio Žilinsko ir jo bendražygių surinkti muziejiniai preparatai“ (<https://lsmu.lt/apie-lsmu/apsilanky-k-lsmu/anatomijos-instituto-muziejus/muziejaus-istorija/>). Pirmas vizitas į šią instituciją vyko 2023 m. kovo 22 d.

Trumpa Jurgio Žilinsko kolekcijos istorija ir dabartinė situacija

LSMU AIM ekspozicijoje ir fonduose yra saugomi ne vien archeologinių tyrimų metu surastų žmonių kaulai, bet ir kiti įvairūs eksponatai bei anatomiciniai preparatai: gipsiniai vidaus organų modeliai, skirtingų rasių atstovų biustai, gorilos skeletas, įvairūs medicininiai prietaisai. Tačiau archeologijos mokslui svarbi dalis yra būtent J. Žilinsko iniciatyva surinkta žmonių kaukolių kolekcija.

Visas LSMU AIM inventorius yra suregistruotas į tris inventorinių knygų tomus – nurodytas daikto eilės numeris, jo įrašymo data, pavadinimas, pateiktas detalus aprašymas, nurodyta vertė litais, aplinkybės, kaip ir iš kur daiktas gautas, jo nurašymo data, nurašymo dokumento numeris bei priežastis. Didelė dalis inventorinių knygų įrašų yra rašyti paties J. Žilinsko. Deja, daug kur apsiribojama labai lakoniška informacija apie daikto įgijimą arba nurodomas priėmimo akto numeris ir data. Išsamiai peržiūrėjus visas LCVA saugomas Kauno VDU MF bylas, kuriose yra skirtingų struktūrinių lygių priėmimo–perdavimo ar nurašymo aktai, inventorizacijos aktai ir pan., nebuvo surasti dokumentai, kurių pagrindu buvo inventorinami į AIM priimami antropologiniai eksponatai. Dėl galbūt egzistuojančių priėmimo–perdavimo ar nurašymo aktų buvo kreiptasi ir į Kauno apskrities, LSMU ir KTU archyvus, tačiau nė viename iš jų reikiamų dokumentų nėra. Tad manytina, kad arba šie dokumentai dingę, arba laikomi nesutvarkytose nežinomo archyvo bylose.

Pirmasis įrašas inventorinėje knygoje yra 1922 m. vasario 17 d., o paskutinis J. Žilinsko darytas įrašas – 1940 m. gruodžio 15 d. J. Žilinskas antropologinę kolekciją pradėjo rinkti 1920 m. dirbdamas Aukštuosiuose kursuose – pirmojoje nepriklausomos Lietuvos aukštojoje mokykloje, tad ir pirmieji LSMU AIM inventorinių knygų įrašai pirmųjų eksponatų kilmę nurodo kaip „iš Aukštųjų kursų“. Vėliau yra darytas vienas nežinomo asmens įrašas 1941 m. liepos 10 d. Kiti įrašai atsiranda tik 1945 m. rugpjūčio 15 d. Pastarieji, palyginti su ankstesniais, yra ganėtinai chaotiški – gausu neatitiktimų tarp inventorinėje knygoje minimo daikto ir realaus daikto su konkrečiu inventoriniu numeriu, o įrašus dariusio žmogaus raštas padrikas ir sunkiai įskaitomas. Vėlyviausias AIM inventorinės knygos įrašas yra 1948 m. spalio 28 d. Inventorinėse knygose yra suregistruoti 5985 daiktai:

- 1 tomas: inv. Nr. 1–2476, pildymo datos: 1922-02-17–1924-02-19;
- 2 tomas – inv. Nr. 2477–4821, pildymo datos: 1924-02-19–1937-12-17;
- 3 tomas – inv. Nr. 4822–5985, pildymo datos: 1938-02-23–1948-10-28.

Tarp minėtųjų 5985 inventorintų daiktų ar rinkinių žmonių kaukolės sudaro 1189 vnt. (t. y. 19,8 % visos LSMU AIM eksponatų kolekcijos). Atliekant tyrimą iš viso buvo surasta 361 kaukolė (t. y. 30,4 % visos buvusios antropologinės kolekcijos).

Tikrinant inventorines knygas matyti, kad dalis įrašų yra perrašyti pateikiant nuorodą, pavyzdžiui, „Žiūr. senoj knygoj Nr 3 į Nr 82/1119“ (Anatomijos instituto mokslo inventoriaus knyga N. 1, p. 2). Panašu, kad egzistavo bent keletas senųjų inventorinių knygų tomų. Šios knygos, LSMU AIM vedėjos Vegos Kriaučiūnienės turimais duomenimis, nepasiekė mūsų dienų. Lietuvos archyvuose jų aptikti nepavyko.

Greta senųjų inventorinių knygų egzistavo ir 1920–1937 m. J. Žilinsko pildytas sąsiuvinis ar laboratorijos knyga, kurią pats jos autorius taip aprašo savo atsiminimuose: „<...> buvo labai vertinga, joje buvo surašyti per ilgus metus surankioti metodai, kaip gaminti paskaitoms preparatus, Anatomijos muziejui – eksponatus, kaip konservuoti lavonus anatomijos darbams, kaip balzamuoti. Tas visas žinias rinkau Karaliaučiaus, Berlyno, Jenos, Halės, Miuncheno, Leipzigo, Vienos, Romos ir net San Paulo anatomijos institutuose. Ir ta visa medžiaga man kainavo daug pinigų bei sveikatos. <...> Tie užrašai buvo Anatomijos instituto mokslo darbų pagrindas“ (Žilinskas, 2005, p. 198). Toliau atsiminimuose tęsiama: „Per septyniolika metų susidarė storas tomas. Bet jo likimas tragiškas – sunyko nuo sieros rūgšties arba atsidūrė Maskvoje...“ (ten pat, p. 203). Minima istorija susijusi su tuometinio Anatomijos instituto laborante Kronikaite (vardas nenurodomas), kuri prisipažino „[Č]ia, Anatomijos institute, sieros rūgštimi“ (ten pat, p. 198) sudeginusi minėtą dokumentą. Tačiau J. Žilinskas toliau rašo taip: „Itariau, kad Kronikaite Maskvoje perdavė užsienyje surinktą literatūrą ir neskelbiamus užrašus apie mokslo priemonių gamybą. Juk tą vasarą drauge su kitais gydytojais buvo nuvykusi į Maskvą“ (ten pat, p. 198). Už šį veiksmą laborantė buvo atleista iš instituto, o „<...> rusų okupacijos metu vėl pasirodė – tapo Vilniaus srities komunistų partijos vykdomojo organo vicepirmininke. Daug nemalonumų ji man pridarė“ (ten pat, p. 198–199).

Kitas dėmesio vertas kolekcijos likimo faktas mus pasiekia įdėmiai analizuojant J. Žilinsko prisiminimus ir publikacijas. Savo atsiminimuose jis rašo: „Turėdamas tas iškasenas, taip pat ir užrašus, padarytus Miunchene iš Talko-Grincevičiaus, Barono ir kitų autorių, tyrinėjusių antropologiją, pradėjau rašyti darbą. Rašydamas apie Lietuvos gyventojų antropologiją rėmiausi Simono Daukanto istorija, o Latvijos gyventojų – Brensoko. Parašęs

pirmąjį darbą atidaviau profesoriui Krėvei-Mickevičiui, kad įdėtų į žurnalą „Tauta ir žodis“. Perskaitęs jis sūtiško spausdinti vėlesnėse žurnalo laidose, nes tuo metu turėjo daug savo fakulteto darbų. Džiaugiausi, kad mano parašytas darbas spausdintinas. Toliau ieškodamas medžiagos naujam darbui padariau išvadą, kad man, kaip anatomui ir antropologui, reikia ją rinkti iš Lietuvos senovės ir lyginti su dabartine. Pirmajame darbe nukrypau į Simono Daukanto istoriją, o dabar, man atrodė, reikia susitelkti į archeologiją. Čia man padėjo profesorius Volteris, o vėliau – ir profesorius Puzinas“ (ten pat, p. 204). Iš atsiminimų matome – J. Žilinsko darbas apie jo iki 1925 m. surinktas kaukoles buvo priimtas spaudai. Atidžiai analizuodami autoriaus bibliografiją sužinojome ir priimtojo straipsnio pavadinimą – „Įvairių amžių lietuvių kaukolių tyrinėjimai“ (Žilinskas, 1928, p. 247). Gaila, tačiau pirmasis išsamus kolekcijos aprašymas per septynerius metus (t. y. nuo 1925 m., kai buvo priimtas spaudai, iki 1931 m., kai buvo išleistas paskutinis žurnalo „Tauta ir žodis“ tomas) taip ir nebuvo išspausdintas. Straipsnio juodraščiai ar spaudai paruošti egzemplioriai mūsų dienų, deja, nepasiekė.

Kolekcijos likimui neabejotinai didelę įtaką turėjo Antrasis pasaulinis karas. Jo metu muziejaus eksponatai buvo sunėsti ir paslėpti rūsyje, o 1946 m. Kauną nusiaubęs didžiulis potvynis užliejo rūsius ir sugadino dalį eksponatų. Remiantis duomenų neatitikimu tarp šios istorijos ir įrašų inventorinėse knygos galima daryti prielaidą, kad kurį laiką LSMU AIM kolekcija buvo saugoma ir kaupiama bent dviejose skirtingose vietose (t. y. slėptuvėje rūsyje ir LSMU AIM patalpose). Praūžus Antrajam pasauliniam karui inventorinėse knygos matome kolekcijai lemtingą datą – 1945 m. rugpjūčio 15 – kai buvo parengtas eksponatų nurašymo aktas, dabar neišlikęs. Daugybė eksponatų buvo nurašyti (nurašymo priežastis neaiški), tačiau į inventorių įtraukta daug naujų. Kaip minėta anksčiau, šiuose įrašuose įvelta daug klaidų, aprašymai neinformatyvūs, o priėmimo aktas net nebuvo sudarytas. Netrukus buvo daryta ir nauja LSMU AIM eksponatų inventorizacija, kurios metu ant kaukolių žaliais dažais buvo rašomi nauji inventoriniai numeriai, tačiau šios inventorizacijos duomenys neišlikę.

Verta paminėti, kad į J. Žilinsko kolekciją patekusios žmonių kaukolės nebūdavo iškart įrašomos į inventoriinę knygą. Kartais tarp kaukolės radimo ir įrašymo susidarydavo net kelerių metų skirtumas. Lyginant J. Žilinsko atsiminimų duomenis ir pačius įrašus bei jų eiliškumą inventorinėse knygos matyti, jog aiškaus paaiškinimo vėlyvesniam įregistravimui nėra.

Bendras J. Žilinsko antropologinės kolekcijos išlikimas, pasitaikančios klaidos ir visi pirmiau išvardyti faktoriai šiek tiek sumažina kolekcijos potencialą. Tačiau verta pabrėžti, kad didžioji dalis kaukolių turi išlikusius autentiškus užrašus apie radimo vietą, kartais – adresą, metus, archeologinio objekto pavadinimą, kapo numerį. Keletas kaukolių turi išlikusias popierines „metrikas“.

Metodika

Visos LSMU AIM išlikusios J. Žilinsko kolekcijos kaukolės buvo peržiūrėtos ir išskirstytos į 3 kategorijas (1–3 lentelės):

1. Kaukolės iš identifikuotų archeologinių objektų.
2. Vėlyvos (tikėtina, istorinių laikų) kaukolės ir kaukolės be tikslios radimo vietos.
3. Kolekcijoje buvusios, bet neišlikusios kaukolės.

Dalis kaukolių, atsižvelgus į jų archeologinį kontekstą ar vizualiai ypatingus požymius, buvo atrinktos datavimui radioaktyviaja anglimi (AMS ^{14}C) FTMC.

Siekiant įskaityti ant vienos iš kaukolių tušu užrašytą išblukusį tekstą buvo pasitelkta ir UV spinduliuote sužadintos liuminescencijos fotografija. UV spindulių bangos ilgis – 365 nm.

Antropologiniai tyrimai atlikti kaukolių, kurios, tikėtina, reprezentuoja priešistorinius laikus. Šiuo etapu nutarta daugiausia dėmesio skirti objektams, kurie atkeliauja iš unikalių ir etaloninių archeologinių objektų. Vėlesniu tyrimo etapu numatomi ir likusių – senkapiuose rastų – kaukolių tyrimai. Antropologinių tyrimų metu buvo įvertintas kaukolės išlikimas ir galimi pomirtiniai kaukolės pažeidimai. Taip pat įvertinti kaukolių tvirtinimų įrodymai, pavyzdžiui, naudoti klijai, plastilinas ar vielutės siekiant sutvirtinti nulūžusius ar atitrūkusius

kaukolės elementus. Minima informacija gali būti svarbi tolesniems biomolekuliniams tyrimams. Įvertinta individų lytis (moteris, tikėtina moteris, vyras, tikėtinas vyras ir nenustatyta lytis) pagal visuotinai priimtas metodikas (Buikstra ir Ubelaker, 1994). Suaugusių individų amžius nustatytas remiantis siūlių kaulėjimu ir dantų nusidėvėjimu, nesuaugusių – dantų dygimu ir kaita (Buikstra ir Ubelaker, 1994). Kadangi suaugusių individų amžiaus nustatymas nėra tikslus dėl pristatytų metodų trūkumų, paliktos individų amžiaus 15 metų paklaidos (20–35 metai, 30–45 metai, daugiau kaip 40 metų). Papildomai registruoti patologiniai pakitimai ar anatomicinės variacijos.

Toliau straipsnyje pateikiama informacija apie išlikusią kolekcijos dalį.

Rezultatai

Kaukolės iš identifikuotų archeologinių objektų

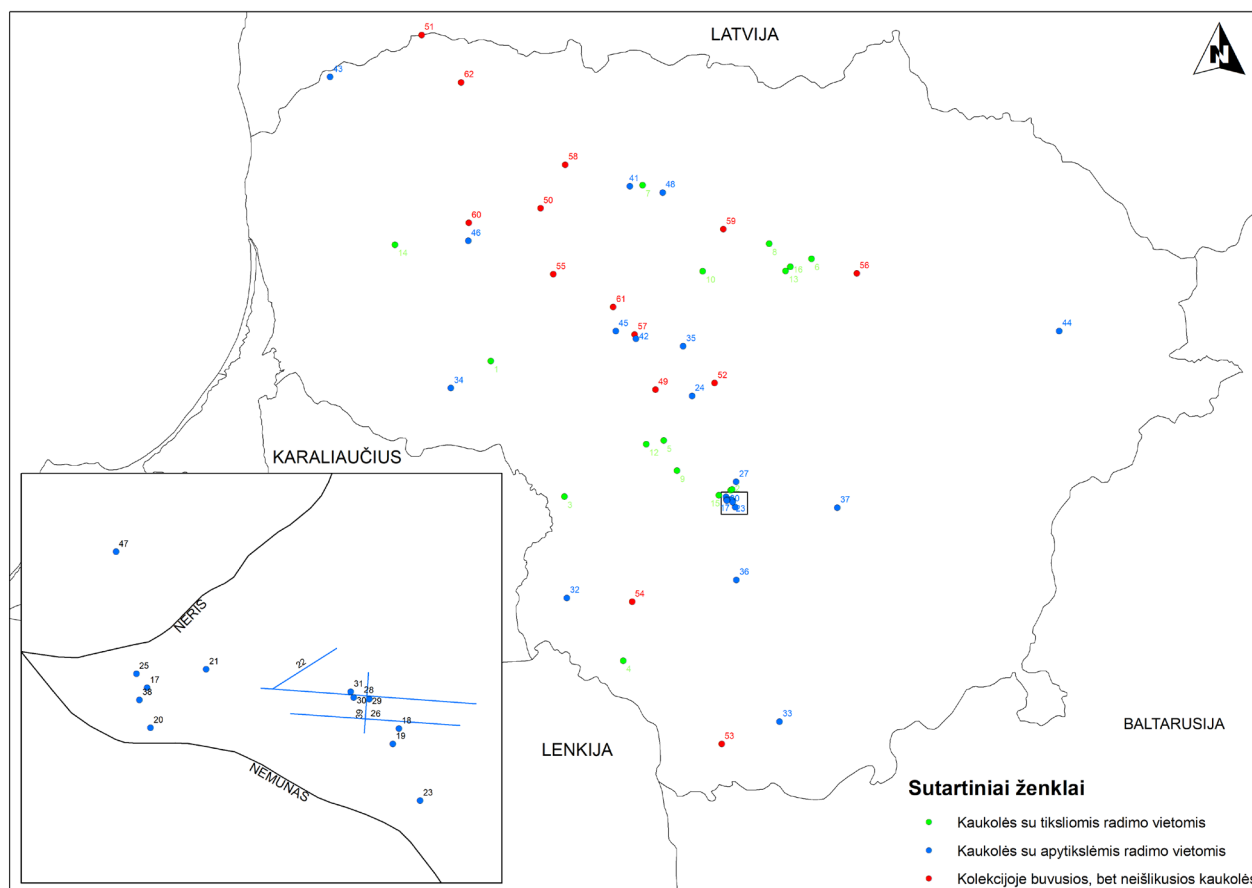
Batakių kapinynas (Tauragės r.) (1 pav.). Inventorinėje knygoje įvardijama kaip „kastinė kaukolė iš Tauragės apskr. milžinkapio“, tačiau ant pačios kaukolės juodu tušu užrašyta metrika leidžia kaukolę susieti su Aukaimiu (t. y. su Batakių piliakalnyje stovėjusia pilimi). Turimomis žiniomis, kapinynas buvo aptiktas 1944 m. spalio 14 d., kai vokiečių kariai, kasdami apkasus, per 200 m į V nuo Batakių piliakalnio sunaikino du IX a. vidurio–X a. pirmos pusės kapus su įkapėmis (Zabiela ir Bliujienė, 2020, p. 95–97; Bliujienė ir Zabiela, 2022, p. 95–105).

LSMU AIM kolekcijoje šiuo metu yra išlikusi viena kaukolė (1 lentelė) iš Batakių kapinyno. Pagal jos registracijos datą (1926 m.) matome, jog šioje vietoje dar iki jau anksčiau minėtų 1944 m. buvo aptiktas ir sunaikintas bent 1 kapas. Duomenų apie jame rastas įkapes, deja, neturime.

Eigulių kapinynas (Kauno m.) (1 pav.). Literatūroje šis kapinynas vadinamas Eigulių II vardu, nuo tarpukario žemėlapiuose čia pažymėto Eigulių II kaimo. Šis laidojimo objektas iki šiol nebuvo tiksliai lokalizuotas, nors informacijos apie jo vietą yra gana tikslūs. Šio straipsnio autoriai pateikia Eigulių kapinyno lokacijos žemėlapi (2 pav.), kuris buvo parengtas pagal Jono Puzino pateiktą aprašymą: „*Eigulių II-jų kapinynas guli kairiajame Neries krante, apie 2 km nuo Kauno (VII forto), savanorio Juozo Gudzinsko sklype Nr. 12. Sklypą iš šiaurės ir rytų pusių supa apkasai. Tirtojo kapinyno vietoje Neries krantas yra nuolaidus. Paliai pačių upę prinešta dumblo, o aukščiau, maždaug apie 40 žingsnių nuo Neries kranto, bent keliose vietose imamas graužas (žvyras)*“ (Žilinskas ir Masalskis, 1937, p. 7). Kapinynas su pertraukomis tyrinėtas J. Puzino (1935, 1937–1938 m.) (Puzinas, 1938, p. 70). Iš literatūros žinome, jog kapinyno lauko tyrimuose, Archeologinės komisijos prašymu, dalyvavo ir J. Žilinskas ir jo asistentas Romualdas Masalskis (Žilinskas ir Masalskis, 1937, p. 7). Iš viso kapinyne ištirti 47 griautiniai žmonių kapai ir 4 degintiniai žmonių kapai. Čia tyrinėti griautiniai palaidojimai tradiciškai datuojami IV–VII a., o degintiniai kapai skiriami ankstyvai, V–VI a. datuojamai kapų grupei (Puzinas, 1938, p. 73). Iš J. Puzino pateikiamų duomenų sunku suprasti, ar buvo ištirta visa kapinyno teritorija. Tad tikslinga paveldo-sauginiais tikslais KPD prie KM Kauno TP atlikti archeologinius tyrimus žemės judinimo darbų metu sklypuose Jonavos g. 43C, 45A-C, 47B ir 49B-C, Kauno m., nes yra nemaža tikimybė aptikti dar nesunaikintų kapinynui priklausančių kapų. Archeologinių tyrimų metu surasti archeologiniai radiniai saugomi VDKM.

Šiuo metu LSMU AIM kolekcijoje išlikusios penkios kaukolės: dvi iš jų neturi kapų numerių, o likusios trys yra iš šio objekto griautinių kapų Nr. 6, 20 ir 47 (1 lentelė). Verta atkreipti dėmesį, kad viena iš išlikusių kaukolių į aptariamą kolekciją pateko 1930 m. (t. y. penkeriais metais anksčiau nei buvo pradėti vykdyti archeologiniai kasinėjimai). Akivaizdu, kad Neries krante kasant žvyrą laidojimo objektas pradėtas ardyti gerokai anksčiau. Iš publikuotų J. Žilinsko darbų (Žilinskas ir Masalskis, 1937, p. 94) sužinome, kad jo kolekcijoje buvo dar bent septynios kaukolės (inv. Nr. 4298–4304, kurios į inventorinę knygą įrašytos 1936-06-15). Šios kaukolės dingusios, tačiau išliko jų fotofiksacija: inv. Nr. 4298 (Žilinskas ir Masalskis, 1937, pav. 8–9), inv. Nr. 4299 (ten pat, pav. 12–13), inv. Nr. 4300 (ten pat, pav. 18–19), inv. Nr. 4301 (ten pat, pav. 10–11) ir inv. Nr. 4302 (ten pat, pav. 14–17).

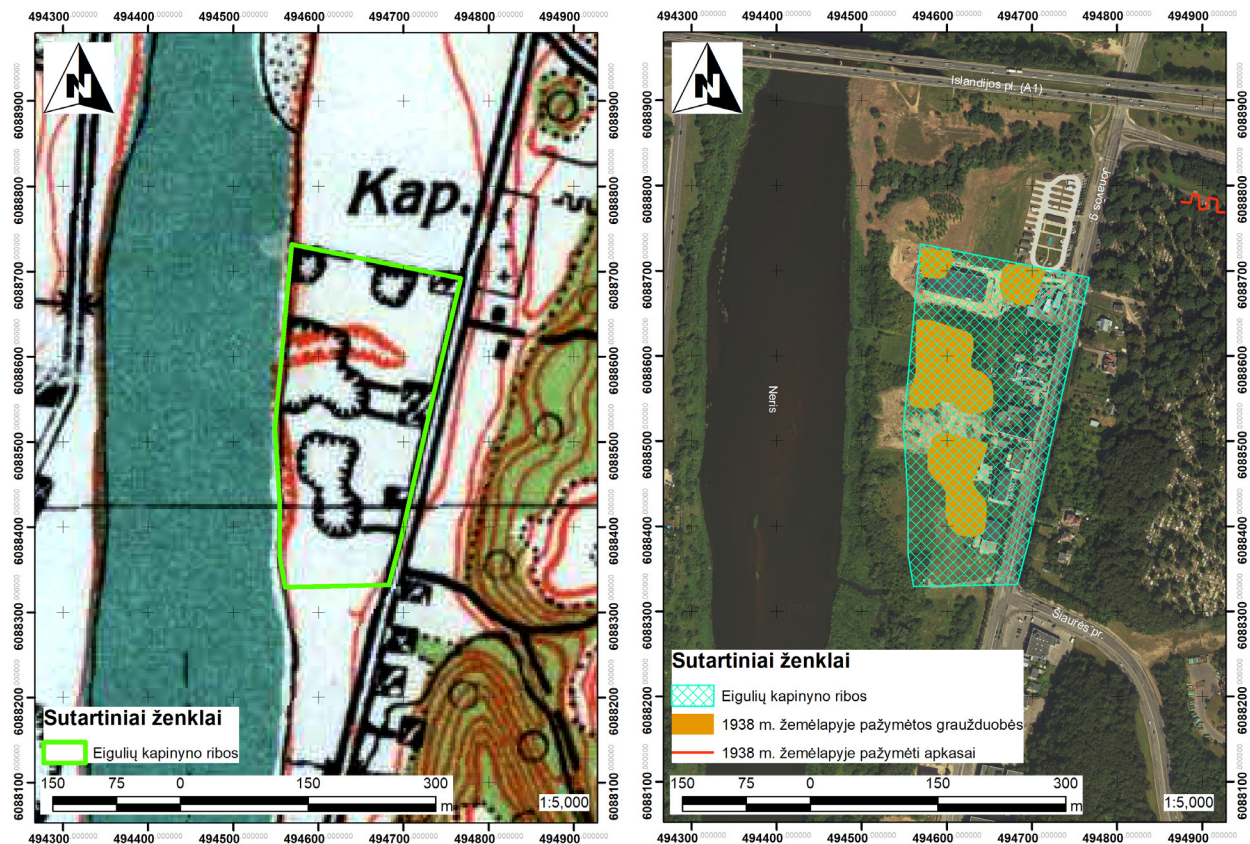
Tikėtina, kad kolekcijoje yra ir daugiau kaukolių iš Eigulių kapinyno, tačiau trūkstant patikimos informacijos jos negali būti priskirtos šiam objektui.

1 pav. J. Žilinsko kolekcijos kaukolių pasiskirstymo žemėlapis. **1** – Batačiai (Aukaimis); **2** – Eiguliai; **3** – Joniškiai; **4** – Kirsna (Turlojiškė); **5** – Lauksvydai; **6** – Lepšiai; **7** – Malavėnai; **8** – Nauradai (Bučiai); **9** – Paštuva; **10** – Piepaliai; **11** – Sargėnai; **12** – Seredžius; **13** – Upytė; **14** – Vatušiai (Rietavas); **15** – Veršvai; **16** – Zubiškiai (Ragaudžiai); **17** – A. Jakšto g. 1 (Kaunas); **18** – A. Mickevičiaus g. 16 (Kaunas); **19** – A. Mickevičiaus g. 7 (Kaunas); **20** – Aleksoto g. 3 (Kaunas); **21** – Benediktinių g. 8 (Kaunas); **22** – E. Ožėskienės g. (Kaunas); **23** – Gedimino g. 1 (Kaunas); **24** – Jakšiai; **25** – Kauno pilis; **26** – Kęstučio g. (Kaunas); **27** – Kleboniškis; **28** – Laisvės al. (Kaunas); **29** – Laisvės al. 55 (Kaunas); **30** – Laisvės al. 63 (Kaunas); **31** – Laisvės al. 74 (Kaunas); **32** – Lankeliškiai; **33** – Merkinė; **34** – Milžinkapis (Tauragės apskr.); **35** – Pašušvys; **36** – Prienai; **37** – Rečionys; **38** – Rotušės a. 18–19 (Kaunas); **39** – S. Daukanto g. (Kaunas); **40** – Šančiai (Kaunas); **41** – Šiaulių vlsč.; **42** – Šimkaičiai; **43** – Skuodas; **44** – Tauragnai; **45** – Tverijoniškė; **46** – Varniai; **47** – Vilijampolė (Kaunas); **48** – Žadžiūnai; **49** – Ariogala; **50** – Aukseliai; **51** – Bataičiai; **52** – Čiukiškiai; **53** – Leipalingis; **54** – Marijampolė; **55** – Noruišiai; **56** – Pajuostis (Budrionys); **57** – Palukyns (Jasnagurka, Visdergiai); **58** – Pavenčiai (Kursėnai); **59** – Raginėnai; **60** – Rešketa; **61** – Šiluva; **62** – Tirkšliai (Daubai?). M. Daubaras žemėlapis.

Fig. 1. Skull distribution map found in the collection of Jurgis Žilinskas. Green dots – skulls with a precisely established find location; blue dots – skulls with an approximate find location; red dots – skulls that were present in the collection but are currently lost. Map by M. Daubaras.

Joniškių kaimo kaukolė (Šakių r.) (1 pav.). Kaukolė autorių dėmesį patraukė dėl savo tolygios, tamsiai rudos spalvos. Turlojiškės durpyne atliktų archeologinių tyrimų metu aptiktų kaukolių spalva buvo panaši į minimos Joniškių kaimo kaukolės, todėl daryta prielaida, kad ši kaukolė taip pat galėjo būti surasta durpyne. Problema kilo siekiant nustatyti kaukolės radimo aplinkybes. Ant kaukolės kaktos ryškiai raudona spalva užrašytas inv. Nr. 1631. Inventorinėje knygoje šio numerio registracija 1929-11-07, nurodant, kad „Kaukolė XX amž.“ Atsižvelgus į ypatingą vizualiai matomą kaukolės spalvinį išskirtinumą ir nepaisant įrašo inventorinėje knygoje buvo nuspręsta kaukolę datuoti AMS ^{14}C metodu. Gauta ankstyvojo mezolito data suglumino, tačiau atsižvelgiant į minimalius tinkamo datuoti radiokarboniniu metodu kolageno parametrus (5 N %, 30 C %, 2,9 C/N; 0,5 coll %)

2 pav. Eigulių kapinyno (Kauno m.) ribų žemėlapis 1938 m. žemėlapyje (kairėje) ir 2020 m. ortofotografijoje. M. Daubaras žemėlapis.

Fig. 2. Location of Eiguliai cemetery (Kaunas City) as seen on a map from 1938 (left side) and orthophotography from 2020. Map by M. Daubaras.

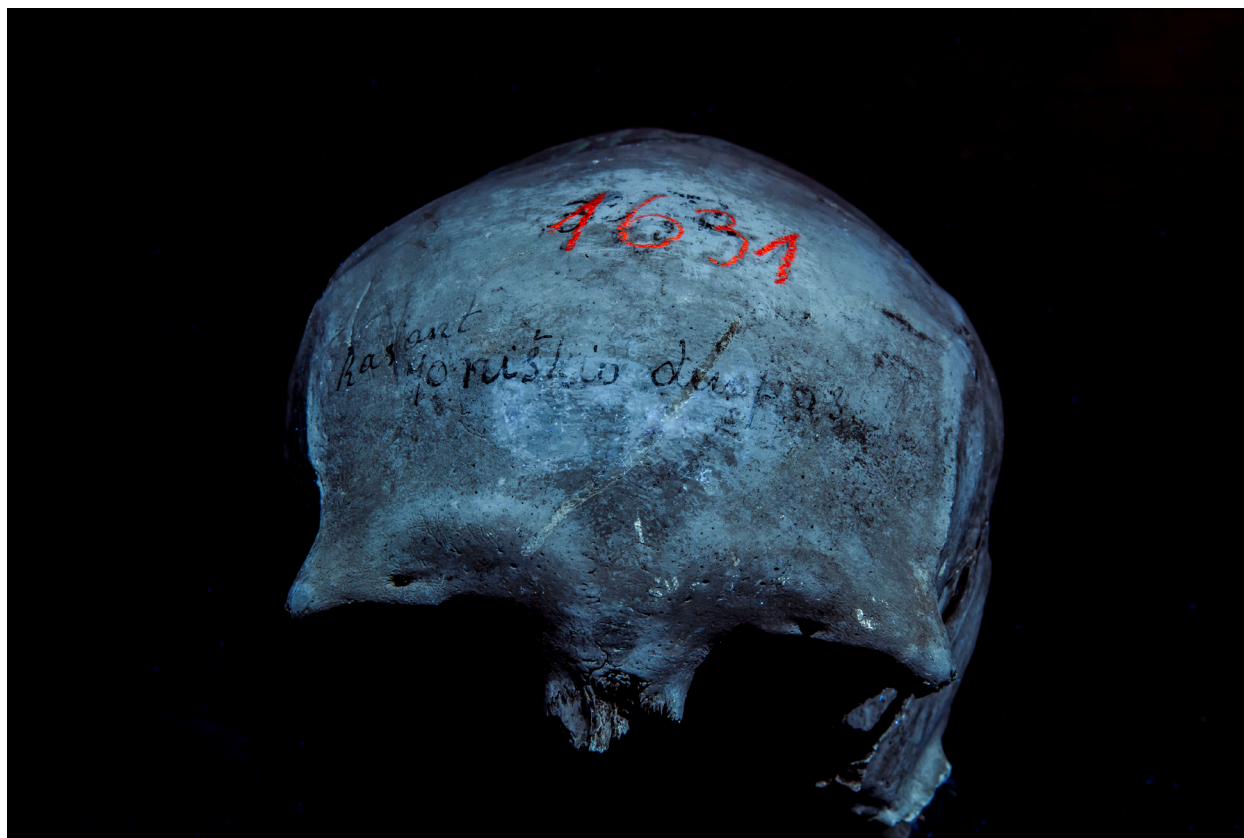
(pagal van Klinken, 1999, p. 687–695; Brock *ir kt.*, 2010, p. 103–112; 2012, p. 879–886; Szidat *ir kt.*, 2017, p. 831–842) neturime priežasčių abejoti gauta data. AMS ^{14}C metodu kaukolė datuota 9261–9114 cal BC (9671 ± 51 BP) [FTMC-UH90-2] (12,47 N %, 35,33 C %, 3,31 C/N; 4,82 coll %).

Gavus šią beveik 11 000 metų senumo datą kaukolė buvo dar sykį detalai apžiūrėta. Pastebėti plika akimi nebeįskaitomi, išblukę užrašai tušu. Siekiant išskaityti šį tekstą buvo pasitelkta ultravioletinė (toliau – UV) spinduliuote sužadintos liuminescencijos fotografija. Fotografijoje išryškėjo kitas inv. Nr. 3571. Inventorinėje knygoje šis numeris registruotas 1933-11-12, nurodant, kad „Kaukolė be veido kaulų Jonišio durpėse“. Panašus užrašas buvo surastas ir ant pačios kaukolės – „kasant Jonišio durpas“ (3 pav.).

Turima informacija iki šiol kelia dvejonių apie kurį Joniškį, esantį Lietuvoje, kalbama. Remiantis turima archeologine medžiaga, istoriniais žemėlapiais, skaitmeninių paviršiaus modelių vertinimu ir spėjamų vietų lankymu buvo apsisota prie dabartiniame Šakių r. esančio Joniškių kaimo. Šį sprendimą nulėmė du pagrindiniai motyvai:

1. Gausus ankstyvuoju mezolitu datuojamų archeologinių radinių kiekis tiek mikroregioniniu lygmeniu (Rimantienė, 1974, p. 8–12 ir žemėlapiai 5, 7), tiek paties Joniškių k. durpynuose (Puzinas, 1938, p. 12).
2. Kelių dešimčių kilometrų atstumu buvo rastos žmonių kaukolės ir (ar) skeletai Turlojiškės durpyne, o 1933 m. surastas kitas žmogaus skeletas Kaupiškių (?) durpyne (VAK, 1933, f. 1, ap. 1, b. 59, p. 94) (4 pav.).

LSMU AIM kolekcijoje šiuo metu yra išlikusi viena kaukolė (1 lentelė) iš šios radavietės. Duomenų, ar kartu su kaukole buvo išlikęs ir postkranijinis skeletas, neturime. Informacijos apie tai, ar kartu su kaulais buvo aptikta archeologinių radinių, nėra.

3 pav. UV spinduliuote sužadintos liuminescencijos nuotrauka (spindulių bangos ilgis – 365 nm). Matomas ant kaukolės kaktos išryškėjęs užrašas „kasant Joniškio durpas“. Ši kaukolė surasta Joniškių k., Šakių r. AMS ^{14}C metodu kaukolė datuota 9261–9114 cal BC (9671 ± 51 BP) [FTMC-UH90-2] (12,47 N %, 35,33 C %, 3,31 C/N; 4,82 coll %). R. Vedricko nuotrauka.

Fig. 3. Photo of a skull under UV luminescence (wave length – 365nm). An old inscription can be clearly seen on the forehead of the skull (reads: “[found] while digging peat in Joniškiai”). This skull was pinpointed to Joniškiai village, Šakiai Region. Direct AMS ^{14}C of the skull yielded a date of 9261–9114 cal BC (9671 ± 51 BP) [FTMC-UH90-2] (12,47 N %, 35,33 C %, 3,31 C/N; 4,82 coll %). Photo by R. Vedrickas.

Kirsnos kaukolė (Kalvarijos sav.) (1 pav.). Kaukolė buvo aptikta 1930 m. vykdant melioracijos darbus Turlojiškės durpyne ir pirmą kartą spaudoje aprašyta taip: „Šito žmogaus sodyba taip pat buvo įkurta balose ant sijų. Jo gyvenimo pėdsakai, vedant nusausinimo darbus, rasti durpyno klode Kalvarijos valsč., Marijampolės apskrityje prie Kirsnos upės, dabar Jokimavičiaus vienkiemio sodyboje“ (Žilinskas, 1931, p. 9). Ši kaukolė buvo praminta „Kirsnos žmogumi“. Kirsnos žmogaus kaukolė, kaip ir tame pačiame durpyne 1948 m. aptikta „Turlojiškės žmogaus“ kaukolė, susilaukė didelio archeologų bei antropologų susidomėjimo. Šių kaukolių radavietes lokalizavo VU archeologas A. Merkevičius ir 1996–2003 m. atliko Turlojiškės archeologinio komplekso (šiuo metu saugoma KVR kaip Turlojiškės senovės gyvenvietė (u. k. 5093)) tyrimus (Merkevičius, 2012, p. 12–16). Tyrimų metu surasta archeologinių radinių, dar šešių atskirų individų antropologinių elementų. Antropologinė Turlojiškės komplekso tyrimų medžiaga yra publikuota (Jankauskas, 2012, p. 35–50), tad daugiau čia nebus aptariama.

Šiame straipsnyje Kirsnos kaukolė, šiuo metu saugoma Vilniaus universiteto Medicinos fakultete, minima todėl, kad padeda atskleisti dalį J. Žilinsko kolekcijos niuansų: nors kaukolė buvo iškasta 1930 m., į LSMU AIM inventorines knygas ji buvo įrašyta tik 1945-08-15 suteikiant inv. Nr. 5670 ir nurodant, jog tai „kastinė kaukolė“. Verta atkreipti dėmesį į tai, kad tiek ant Kirsnos kaukolės, tiek inventorinėje knygoje esantys inventoriniai numeriai (inv. Nr. 5684) yra rašyti to paties žmogaus: tais pačiais dažais ir pateikiama ta pati skurdi informacija – „kastinė kaukolė“. Panašu, kad bent dalis kaukolių J. Žilinsko kurį laiką buvo neinventorintos ir suregistruotos

1 lentelė. Kaukolių su tiksliais radavietėmis sąrašas.**Table 1.** A list of skulls with identified find locations.

Objektas	Įrašo data	Registruotų kaukolių inv. Nr.	Išlikusių kaukolių inv. Nr.	Pastabos
Batakių (Aukaimis) kapinynas	1926-04-30	Nežinoma	376	
			Iš viso 1	
Eigulių kapinynas	1930-12-29	1735	1735	
	1936-06-15	4298–4304	–	žr. Žilinskas, 1937, p. 94
	1938-02-24	4920	4920	
	1938-09-22	5048	5048	
	1945-08-15	5633, 5693	5633, 5693	5633 – iš 1937 m. tyrimų sezono, kapas 20 (kaukolės viduje yra R. Rimantienės raštelis)
		Iš viso 12	Iš viso 5	Inv. Nr. 4920 – k. Nr. 6, inv. Nr. 5633 – k. Nr. 20, inv. Nr. 5693 – k. Nr. 47
Joniškių kaukolė	1933-11-21	Nežinoma	3571	Ant kaukolės yra ir klaidingas inv. Nr. 1631
			Iš viso 1	
Kirsnos (Turlojiškės) kaukolė	1945-08-15	Nežinoma	5670	Šiuo metu saugoma VU MF
			Iš viso 1	
Lauksvydų kapinynas	1935-02-05	Nežinoma	3911	
			Iš viso 1	Inv. Nr. 3911 – k. Nr. 1
Lepšių pilkapynas	1926-05-25	1228–1229	1228–1229	
	1927-11-24	1342	–	Žr. Žilinskas, 1937, p. 94
	1945-08-15	Nežinoma	5690	Ant kaukolės užrašyta: „Lepšių pilk. Panevėžys 8“
			Iš viso 3	
Malavėnų kapinynas	1922-02-17	313–323	314, 321–323	
	1926-02-26	309, 312	309, 312	Tikėtina, kad inv. Nr. 302–312 yra iš Malavėnų. Greičiausiai iškastos paties J. Žilinsko. Tokiu atveju iš šio objekto iš viso būtų 23 kaukolės, o tai sutaptų su J. Žilinsko atsiminimuose įvardytais skaičiais
	1936-11-15	4312	4312	
		Iš viso 14	Iš viso 7	
Nauradų (Bučių) kapinynas (u. k. 39374)	1926-03-26	Nežinoma	357	
			Iš viso 1	
Paštuvos kapinynas (u. k. 6001)	1930-12-16	Nežinoma	3008	Nesutampa užrašai inventorinėje knygoje ir ant kaukolės
	1937-03-06		4581, 4584	
			Iš viso 3	Inv. Nr. 3008 – k. Nr. 18, inv. Nr. 4581 – k. Nr. 16
Piepalių kapinynas, vad. Piepalių kalnu, Prancūzkapiai (u. k. 5542)	1926-03-26	341–343	343	
		Iš viso 3	Iš viso 1	
Sargėnų kapinynas	1930-12-20	Nežinoma	1731	
	1938-09-22		5047	
			Iš viso 2	

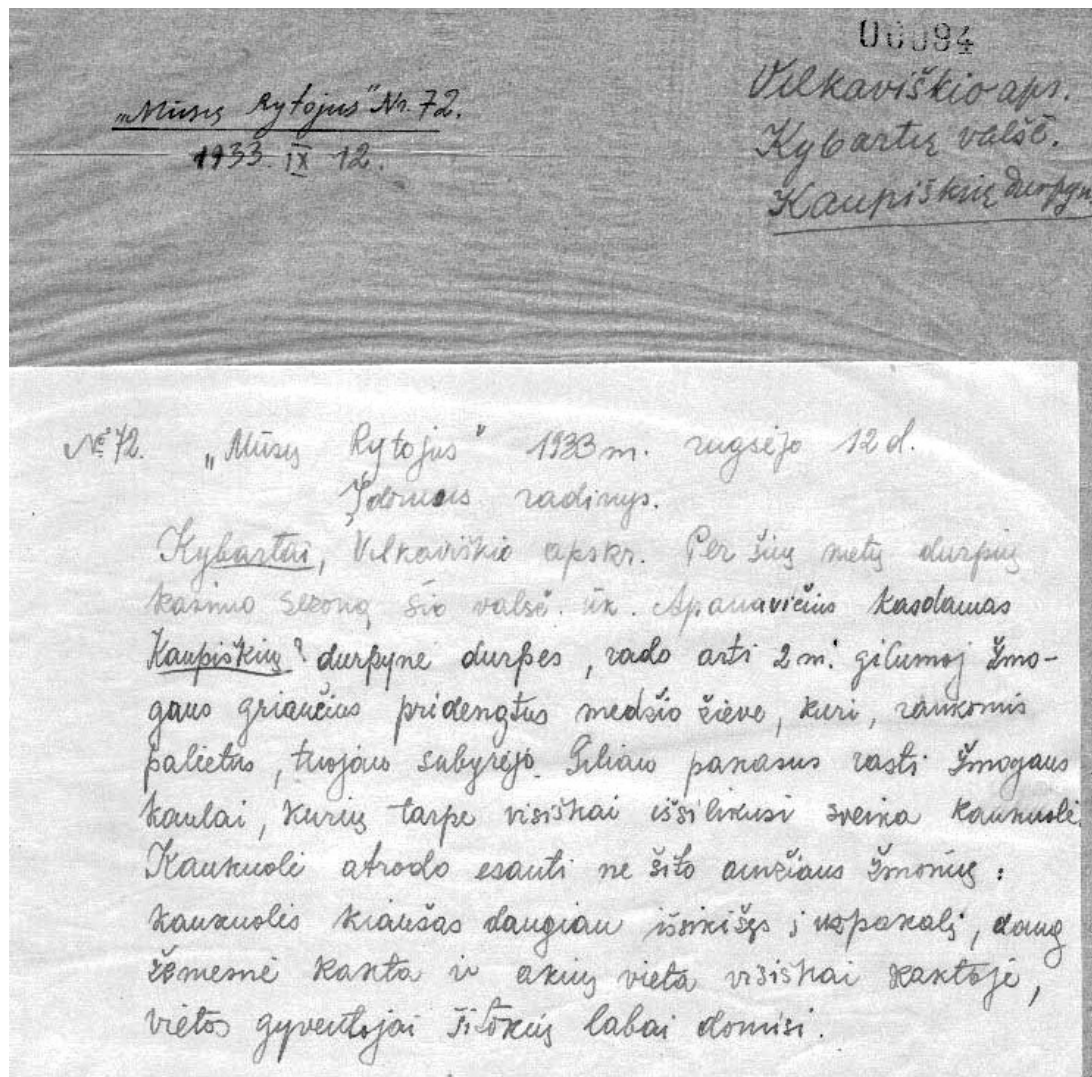
Objektas	Įrašo data	Registruotų kaukolių inv. Nr.	Išlikusių kaukolių inv. Nr.	Pastabos
Serėdžiaus kapinynas	1938-02-25	Nežinoma	4917–4918	
			Iš viso 2	Inv. Nr. 4917 – k. Nr. 29
Upytės kapinynas (u. k. 30326)	1938-09-22	Nežinoma	5032–5035, 5038–5040, 5042–5045	
			Iš viso 11	Inv. Nr. 5032 – k. Nr. 3, inv. Nr. 5033 – k. Nr. 37, inv. Nr. 5034 – k. Nr. 7, inv. Nr. 5035 – k. Nr. 5, inv. Nr. 5038 – k. Nr. 21, inv. Nr. 5039 – k. Nr. 9, inv. Nr. 5040 – k. Nr. 42, inv. Nr. 5042 – k. Nr. 24, inv. Nr. 5043 – k. Nr. 23 (skeletas A), inv. Nr. 5044 – k. Nr. 18, inv. Nr. 5045 – k. Nr. 43
Vatušių (Rietavo) kapinynas	1945-08-15	Nežinoma	5695	
			Iš viso 1	
Veršvų kapinynas	1935-12-20	Nežinoma	4188	Turbūt klaidingai nurodyta inventorizacijos data
	1938-09-22		5015, 5019, 5021–5025, 5029–5030, 5049	Inv. Nr. 5023 yra klaidingai sunumeruota kaip inv. Nr. 1228
			Iš viso 11	Inv. Nr. 4188 – k. Nr. 38, inv. Nr. 5015 – k. Nr. 21, inv. Nr. 5019 – k. Nr. 20, inv. Nr. 5021 – k. Nr. 8, inv. Nr. 5022 – k. Nr. 1, inv. Nr. 5023 – k. Nr. 30, inv. Nr. 5024 – k. Nr. 50, inv. Nr. 5025 – k. Nr. 2, inv. Nr. 5029 – k. Nr. 12, inv. Nr. 5030 – k. Nr. 22, inv. Nr. 5049 – k. Nr. 67
Zubiškių, Ragaudžių pilkapis (u. k. 6581)	1926-03-26	Nežinoma	359	Kaukolė iškasta 1925 m. lapkričio mėn.
			Iš viso 1	

į inventorines knygas tik po karo (t. y. 1945-08-15). Kartu su iš Lietuvos tuo metu jau pasitraukusiu J. Žilinsku išskeliavo ir informacija apie tokių kaukolių radavietes, tad kaukolės, rastos tarpukario laikais ir likusios be užrašų, vėlesniais etapais tapo „bevardėmis“, „kastinėmis kaukolėmis“.

Lauksvydų kapinynas (Kauno r.) (1 pav.). Laidojimo objektas buvęs nedidelėje smėlėtoje aukštumėlėje, Lauksvydų kaimo teritorijoje. Kapinynas aptiktas 1911 m., kai vietos gyventojas, kasdamas duobę statomo namo pamatams, aptiko žmonių kaulų su įkapėmis. Tais pačiais metais kapinyne archeologinius tyrimus atliko Tadas Daugirdas. Iš viso kapinyne 1911 m. ištirta 12 griautinių žmonių kapų, kuriuose aptikta 14 individų (t. y. būta grupinių kapų). Tyrimų metu aptikti palaidojimai datuoti III–IV a. (Tautavičius, 1977, p. 61). Tyrimų metu surinkta informacija neskelbta, o tyrimų rankraštis saugomas VU bibliotekos Rankraščių skyriuje (Daugirdas, 1911, p. 141–150). Vėliau šis laidojimo objektas buvo tyrinėtas Eugenijaus Jovaišos (1978 m.); daryta išvada, kad kapinyno ribos dar nėra nustatytos, todėl tyrimus planuota tęsti 1979 m. (Jovaiša, 1979, p. 1–41). Siūloma, kad paveldosauginiais tikslais KPD prie KM Kauno TP įpareigotų atlikti archeologinius tyrimus žemės judinimo darbų metu tyrinėtų vietų aplinkoje, nes yra didelė tikimybė čia aptikti dar nesunaikintų kapinynui priklausančių kapų. Archeologiniai radiniai saugomi VDKM.

Šiuo metu LSMU AIM kolekcijoje išlikusi viena kaukolė (1 lentelė) iš 1911 m. T. Daugirdo tyrimų metu atkasto kapo Nr. 1. T. Daugirdo tyrimų medžiaga nėra skelbta, šiame straipsnyje pirmą kartą publikuojamas minėtojo kapo planas (5–6 pav.).

Lepšių pilkapynas (Panevėžio r.) (1 pav.). Inventorinėje knygoje vadinamas Panevėžio Lepšiais, Lepšių pilkapiais. Šalia Lepšių kaimo kapinių ir iš dalies jose buvęs pilkapynas su akmenų vainikais (Tautavičius, 1977,

4 pav. Kaupiškųjų durpynė 1933 m. kasant durpės surasto žmogaus skeleto ir jo radimo aplinkybių aprašymas (VAK 1933, f. 1, ap. 1, b. 59, p. 94). Autorius nežinomas.

Fig. 4. Description of a human skeleton which was found in Kaupiskiai peatbog while digging for peat in 1933 (VAK 1933, f. 1, ap. 1, b. 59, p. 94). Unknown author.

p. 62). Šiuo metu objektas visiškai sunaikintas. Pilkapių vieta buvo ariama jau nuo XIX a. antros pusės. Ariant surasta žmonių kaulų, geležinis kalavijas, žaslai ir kiti radiniai (Покровский, 1899, p. 116). Kaip nurodo Povilas Tebelškis (Tebeľškis, 2002, p. 3), apardytus pilkapius 1921 m. kasinėjo panevėžietis mokytojas Petras Bliumas. Rasta šaukštinių antkaklių ir kitų įkapių, kurios 1928 m. buvo perduotos PKM. 1930, 1931 ir 1934 m. Lepšiuose kasinėjo Panevėžio muziejus, mokykla. Tyrimų metu aptikta XIV–XVI a. kapų, o archeologiniai radiniai mūsų dienų nepasiekė. 1943 m. tyrimus Lepšiuose atliko Pranas Kulikauskas ir aptiko XIV–XVI a. palaidojimų.

Sunaikintas pilkapynas priklauso senajam geležies amžiui, o XIV–XVI a. greta pilkapių buvusioje teritorijoje vėl imta laidoti mirusiuosius. Išlikę archeologiniai radiniai saugomi PKM ir VDKM.

LSMU AIM kolekcijoje šiuo metu yra išlikusios trys kaukolės (1 lentelė). Sprendžiant iš J. Žilinsko inventorinių knygų registracijos datų, tikėtina, kad kaukolės inv. Nr. 1228–1229 buvo gautos iš 1921 m. P. Bliumo atliktų tyrimų ir galėtų būti skiriamos III–IV a., o kaukolė inv. Nr. 5690 greičiausiai į kolekciją pateko iš P. Kulikausko 1943 m. tyrimų ir turėtų būti skiriama XIV–XVI a. Verta paminėti, jog iš publikuotų J. Žilinsko

5 pav. Anksčiau spaudoje neskelbtas 1911 m. T. Daugirdo tyrinėto Lauksvydų kapinyno (Kauno r.) bendras perkasių bei aptiktų kapų planas (viršuje) ir detalus kapo Nr. 1 brėžinys. Kaukolė iš kapo Nr. 1 surasta J. Žilinsko kolekcijoje. T. Daugirdo brėžiniai.

Fig. 5. A previously unpublished drawing from Tadas Daugirdas archaeological excavations of 1911 at Lauksvydai cemetery (Kaunas Region). A general plan of the excavated areas and the grave distribution can be seen in the upper part of the page. A detailed plan of grave No. 1, the skull from which was found in Jurgis Žilinskas collection, can be seen in the lower left corner of the page. Drawings by T. Daugirdas.

6 pav. 1911 m. T. Daugirdo Lauksvydų kapinyne (Kauno r.) atliktų tyrimų metu aptikto kapo Nr. 1 planas. Kaukolė iš kapo Nr. 1 surasta J. Žilinsko kolekcijoje. T. Daugirdo brėžinys.

Fig. 6. A detailed plan of grave No. 1 from Lauksvydai archaeological excavations carried out in 1911 by T. Daugirdas. A skull from this grave was found in Jurgis Žilinskas' collection. Drawing by T. Daugirdas.

darbų (Žilinskas ir Masalskis, 1937, p. 94) tikėtina kolekcijoje buvus dar bent vieną kaukolę (inv. Nr. 1342, inventorinėje knygoje įrašyta 1927-11-24). Ji iki mūsų dienų neišliko, bet yra išlikusi jos (Žilinskas ir Masalskis, 1937, pav. 39) ir kaukolės inv. Nr. 1228 (Žilinskas ir Masalskis, 1937, pav. 35–36) fotofiksacija.

Malavėnų kapinynas (Šiaulių r.) (1 pav.). Inventorinėse knygose bei literatūroje vadinamas šiais vardais: Malovėnai, Malovėnų kapinynas, Malovėnų kalnai. Laidojimo objektas buvęs įkurtas ant smėlingos, apylinkėje dominuojančios kalvos, kuri šiuo metu yra nukasta. Šis objekto išskirtinumas yra jo žinomumas tarpukariu ir daugiau nei dešimtmetį besitęsę archeologiniai tyrimai. Pats J. Žilinskas Malavėnų kapinyne atliko kasinėjimus, kurių metu iškasė „apie dvidešimt kaukolių“ (Žilinskas, 2005, p. 204). Dalis tyrimų metu surastų kaukolių yra saugomos LSMU AIM, tačiau muziejuose nėra jokių archeologinių radinių iš šio objekto. Literatūroje Malavėnų kapinynas taip pat minimas lakoniškai: J. Žilinskas užsimena, kad „<...> Malovėnų [kaukolės] <...> priklauso Lietuvos valstybės žydėjimo periodui, t. y. XV, XVI ir XVII a.“ (Žilinskas, 1927, p. 14). Senajame kultūros ver-

tybių registre yra minimas tik čia buvęs senkapis (Imbrasienė, 1973, p. 298). Siekiant nustatyti šio, jau visiškai sunaikinto laidojimo objekto chronologiją, kaukolė inv. Nr. 4312 buvo datuota AMS ^{14}C metodu. Gauta 1515–1800 cal AD (260 ± 30 BP) [FTMC-LQ94-1] data.

Pirmosios kaukolės iš šio objekto į J. Žilinsko kolekciją pateko dar jam dirbant Aukštuosiuose kursuose (1 lentelė). Šiuo metu LSMU AIM kolekcijoje išlikusios septynios kaukolės.

Nauradų (Bučių) kapinynas (u. k. 39374) (Panevėžio r.) (I pav.). Inventorinėje knygoje vadinamas Bučių kaimo milžinkapiu, literatūroje – Kakmilžiu. Laidojimo objektas, esantis Šuojos ir Labos upių santakoje, nedidelėje pakilumoje. Šio laidojimo objekto istoriją literatūroje aptaria Dovydas Petrulis (Petrulis, 2016, p. 438–439) – kapinynas minimas nuo XX a. pirmos pusės ir vietos gyventojų buvo vadinamas „Kakmilžiu“. KVR saugomo objekto chronologija nurodoma II–IV a. Archeologiniai radiniai saugomi PKM.

LSMU AIM kolekcijoje šiuo metu yra išlikusi viena dovanota kaukolė (1 lentelė). Tikėtina, kad kolekcijoje yra ir daugiau Nauradų (Bučių) kapinyno kaukolių. Inventorinėje knygoje visos kaukolės inv. Nr. 351–360 yra įrašytos kaip 1926-03-26 dovanos su priedu „iškasta iš Panevėžio apskr. milžink.“ Galbūt jos galėtų būti siejamos su Nauradų (Bučių) kapinyne, iš Panevėžio apylinkių yra ir kaukolė iš Zubiškių, Ragaudžių pilkapio (u. k. 6581) bei kitų neidentifikuotų laidojimo objektų.

Paštuvos kapinynas (u. k. 6001) (Kauno r.) (I pav.). Inventorinėje knygoje vadinamas Paštuvos kapinyne. Archeologų akiratyje šis laidojimo objektas pirmą kartą atsidūrė 1931 m., kai Paštuvos kaimo gyventojas į tuometinį Kauno miesto muziejų atvežė Nemuno potvynio išplautų geležies amžiaus radinių. Apklausus vietos gyventojus paaiškėjo, jog dar prieš Pirmąjį pasaulinį karą vietiniai kaimo gyventojai rinkdavo Nemuno potvynių išplautas kaukoles ir žalvarinius papuošalus (Puzinas, 1936a, p. 3). Kadangi Nemuno potvyniai kasmet vis labiau naikino kapinyno teritoriją, 1936 m. J. Puzinas buvo VAK įpareigotas kuo skubiau ištirti šį archeologijos objektą. Tyrimuose su J. Puzinu ir kitais jo tuometiniais studentais dalyvavo ir vėliau gilų pėdsaką Lietuvos archeologijoje palikęs P. Kulikauskas.

Pats kapinynas buvo įkurtas aukštame smėlingame dešiniajame Nemuno krante. Iš viso kapinyne 1936 m. ištirti 24 griautiniai žmonių kapai. J. Puzinas atlikęs tyrimus teigė, kad senojo geležies amžiaus laikotarpio kapinyno dalis buvo visiškai sunaikinta daugiamečių Nemuno potvynių, o savo tyrimų metu surastus kapus skyrė XVI a. pradžiai. Ši chronologija turėtų būti tikslinama, nes visi 24 kapai priskirti šiam laikotarpiui remiantis dviejuose kapuose (t. y. kapuose Nr. 15 ir 24) surastais Aleksandro Jogailaičio denarais (Puzinas, 1936, p. 30). Šiuo metu literatūroje išsigalėjusi plati šio laidojimo objekto chronologija: II–III bei XIV–XVI a. (KVR duomenų bazė [interaktyvus]). Archeologinių tyrimų metu surasti archeologiniai radiniai saugomi VDKM.

Šiuo metu LSMU AIM kolekcijoje išlikusios trys kaukolės (1 lentelė); dvi iš jų priklauso kapams Nr. 16 ir 18.

Piepalų kapinynas, vad. Piepalų kalnu, Prancūzkapiai (u. k. 5542) (Radviliškio r.) (I pav.). Inventorinėje knygoje ir literatūroje vadinamas vardais Piepalų milžinkapiai, Pepaliai. Laidojimo objektas įkurtas smėlingoje kalvoje. Pirmą kartą jis paminėtas Fiodoro Pokrovskio XIX a. pabaigoje (Покровский, 1899, p. 119). Išsamiai aprašytas Broniaus Dakanio archeologinių tyrimų ataskaitoje (Dakanis, 1984, p. 4–36). Prie išsamaus B. Dakanio pateikiamo Piepalų kapinyno aprašymo verta paminėti ir tai, kad J. Žilinskas šį laidojimo objektą skyrė XV–XVII a. (Žilinskas, 1927, p. 14). Kultūros vertybių registre (toliau – KVR) saugomo objekto chronologija nenurodoma. Archeologiniai radiniai saugomi LNM.

LSMU AIM kolekcijoje šiuo metu yra išlikusi viena dovanota kaukolė (1 lentelė) iš kapo Nr. 3 (užrašas ant kaukolės – k3). Inventorinėse knygose registruotos trys dovanotos kaukolės, labiausiai tikėtina, kad kapų numeracija tėra santykinė, nes pačios kaukolės buvo aptiktos ne archeologinių tyrimų metu.

Sargėnų kapinynas (Kauno m.) (I pav.). Laidojimo objektą lokalizavo Eugenijus Svetikas (Svetikas, 2019, p. 21–41), nustatęs, kad tyrinėta kapinyno teritorija yra Neries dešiniajame krante, šiuo metu dar neužstatytuose sklypuose adresais Panerių g. 226 ir 228, Kauno m. Kapinynas tyrinėtas J. Puzino (1938–1941 m.), tačiau prie tyrimų daug prisidėjo ir Pranas Baleniūnas. Iš viso kapinyne ištirti 343 griautiniai žmonių kapai, 34 degintiniai žmonių kapai. Atrasti amatininko lobis ir ugniakuras, interpretuotas kaip aukojimo bei kremacijos vieta. Šiuo

7 pav. Seredžiaus kapinyno (Jurbarko r.) situacijos planas. M. Daubaro žemėlapis.

Fig. 7. A situation plan of Seredžius cemetery (Jurbarkas Region). Red hatched area – the excavated part of the cemetery; yellow hatched area – an approximate location of the graves disturbed during house construction; green line – a non-excavated area with probable graves. Map by M. Daubaras.

metu literatūroje išsilaikę šio laidojimo objekto chronologija plati: I–III a. laidota griautiniuose kapuose, IX–XIII a. – degintiniuose. Gausi kapinyno medžiagos publikacijų istoriografija išsamiai pateikta E. Svetiko (ten pat, p. 7–20). Monografijoje teigiama, kad tarpukariu atliktų tyrimų metu galėjo būti ištirtas ne visas kapinyno plotas, o aplink šiuo metu dar neužstatytą buvusių kasinėjimų plotą vyksta statybų darbai (matyti iš skirtingų metų ortofotografinių žemėlapių). Manome, jog paveldosauginiais tikslais KPD prie KM Kauno TP turėtų įpareigoti atlikti archeologinius tyrimus žemės judinimo darbų metu sklypuose Panerių g. 226 ir 228, Kauno m. Yra tikimybė aptikti dar nesunaikintų kapinynui priklausančių kapų. Archeologinių tyrimų metu surasti archeologiniai radiniai saugomi VDKM.

Šiuo metu LSMU AIM kolekcijoje yra išlikusios tik dvi kaukolės (1 lentelė). Deja, nė viena negali būti priskirta konkrečiam kapui. Viena iš išlikusių kaukolių į aptariamą kolekciją pateko 1930 m. (t. y. aštuoneriais metais anksčiau nei buvo pradėti archeologiniai kasinėjimai), tad akivaizdu, kad Neries krante kasant žvyrą laidojimo objektas buvo ardomas gerokai seniau. Tikėtina, kad kolekcijoje yra ir daugiau Sargėnų kapinyno kaukolių.

Seredžiaus kapinynas (Jurbarko r.) (1 pav.). Laidojimo objektas buvęs dešiniajame Dubysos krante, senojo plento Kaunas–Seredžius–Jurbarkas dešinėje pusėje (7 pav.). Neturi būti maišomas su šiuo metu KVR saugomu to paties pavadinimo kapinynu. Kapinynas aptiktas 1936 m. kasant žvyrą naujo tilto statybai, kai buvo sunaikinta 20 kapų (Puzinas, 1936b, p. 2). Tais pačiais metais J. Puzinas atliko šio kapinyno tyrimus, nes gavo Seredžiaus valsčiaus viršaičio raštišką kreipimąsi, kuriame prašyta „...> kiek galima greičiau ištirti šį senkapį ir jiems [statybininkams] leisti imti iš paminklo sklypo smėlį ir graužą“ (Puzinas, 1936, p. 3). Iš viso kapinyne 1936 m. ištirti

42 griautiniai ir 2 degintiniai žmonių kapai. Tyrimų metu aptikti griautiniai kapai datuoti III–IV a., o degintiniai – IX–XII a. (Tautavičius, 1977, p. 102). Vėliau šis laidojimo objektas buvo tyrinėjamas Mykolo Michelberto (1964 m.) ir Juozo Markelevičiaus (1974 m.); nustatyta, kad kapinynas buvęs gerokai didesnis nei manyta anksčiau, nemaža jo dalis jau tada buvo užstatyta. Tyrimus atlikę tyrėjai konstatuoja, kad užstatytoje teritorijoje yra didelė tikimybė aptikti sveikų ar apardytų kapų, kitų archeologinių radinių (Michelbertas, 1965, p. 1–2, 23–24; Markelevičius, 1977, p. 3–5, 11). Paveldosauginiais tikslais KPD turėtų įpareigoti atlikti archeologinius tyrimus žemės judinimo darbų metu sklypuose, pažymėtuose pridėtame plane (7 pav.), nes yra didelė tikimybė čia aptikti dar nesunaikintų kapinynui priklausančių kapų. Archeologiniai radiniai saugomi VDKM bei LNM.

LSMU AIM kolekcijoje šiuo metu yra išlikusios dvi kaukolės (1 lentelė); viena jų priklauso kapui Nr. 29.

Upytės kapinynas (u. k. 30326) (Panevėžio r.) (1 pav.). Laidojimo objektas buvęs ant kalvelės, kuri iš V pusės yra supama Vešetos pelkių, o iš PR ribojama istorinių Upytės kapinių. Pirmosios žinios apie čia esantį priešistorinį kapinyną mus pasiekia iš 1935 m., kai, kasant duobę naujam kapui minėtose kapinėse, buvo aptiktas geležies amžiaus kapas. Kapinynas tyrinėtas P. Kulikausko (1938 m.). Vėliau archeologiniai tyrimai šiame kapinyne atlikti ir XX a. pabaigoje, tačiau jie dėl menko informatyvumo ir tiesioginio ryšio su J. Žilinsko kolekcijoje esančiais antropologiniais radiniais nebuvimo plačiau aptariami nebus. Iš viso kapinyne ištirtas 51 griautinis žmonių kapas. Tyrimų medžiaga yra publikuota P. Kulikausko 1942 m. apginto diplominio darbo pagrindu (Kulikauskas, 1998, p. 19–85), todėl plačiau tyrimų rezultatai čia nebus aptariami. Šiuo metu literatūroje įsigalėjusi šio laidojimo objekto chronologija siekia III–V a. Verta paminėti, kad šiame plokštiniame kapinyne buvo aptikti ir nuarti vėlesni kapai (kapai Nr. 17, 50). Archeologinių tyrimų metu surasti archeologiniai radiniai saugomi VDKM.

Šiuo metu LSMU AIM kolekcijoje išlikusios 11 kaukolių iš šio objekto griautinių kapų Nr. 3, 5, 7, 9, 18, 21, 23 (skeletas A), 24, 37, 42 ir 43 (1 lentelė), tačiau būtina atkreipti dėmesį į didelius neatitikimus tarp kapų aprašymų literatūroje (ten pat, p. 19–85) ir kolekcijoje. LSMU kolekcijoje esanti kaukolė inv. Nr. 5032 iš kapo Nr. 3 priklauso suaugusiam individui (moteris, daugiau kaip 40 metų), o literatūroje nurodoma, jog kape Nr. 3 palaidotas vaikas (ten pat, p. 28–29); kaukolė inv. Nr. 5035 iš dvigubo kapo Nr. 5 priklauso suaugusiam individui (vyras, 30–45 metai), o literatūroje matome, kad dvigubame kape Nr. 5 palaidotas suaugęs individas ir vaikas, tačiau suaugusio individo kaukolė visiškai sutrupėjusi (ten pat, p. 29, pav. 15); kaukolė inv. Nr. 5034 esanti iš dvigubo kapo Nr. 7, tačiau lieka neaišku, kuriam iš palaidotųjų kaukolė priklauso; kaukolė inv. Nr. 5038, esanti iš kapo Nr. 21, priklauso suaugusiam individui (moteris, 20–35 metai) ir yra visiškai išlikusi, tačiau tyrimų fotofiksacijoje matome, jog kape Nr. 21 aptikto individo kaukolė yra sutrupėjusi (ten pat, p. 36, pav. 28); kaukolė inv. Nr. 5043 iš kapo Nr. 23 turi papildomą J. Žilinsko paliktą užrašą: “UPYTĖ 23 Skeletas A”. Turint omenyje, kad tyrimų metu raidėmis buvo numeruojami dvigubuose kapuose palaidoti mirusieji, susidaro įspūdis, jog kapas Nr. 23, pagal J. Žilinsko numeraciją, turėjo būti dvigubas; kaukolė inv. Nr. 5040 iš kapo Nr. 42 priklauso suaugusiam individui (tikėtina moteris, 30–45 metai), o literatūroje nurodoma, jog kape Nr. 42 palaidotas vaikas, kurio kaukolė yra fragmentuota (ten pat, p. 43–44, pav. 41). Šie gausūs neatitikimai stebina ir iš dalies sumenkina išlikusios Upytės kapinyno antropologinės medžiagos svarbą. Labai tikėtina, kad kolekcijoje registruotos, tačiau iki mūsų dienų neišlikusios kaukolės inv. Nr. 5036–5037 ir 5041 (t. y. patenkančios tarp išlikusių Upytės kapinyno kaukolių) taip pat galėjo būti iš šio laidojimo objekto. Tikėtina, kad kolekcijoje buvo registruota ir dar daugiau Upytės kapinyno kaukolių.

Vatušių (Rietavo) kapinynas (Rietavo sav.) (1 pav.). Inventorinėje knygoje vadinamas Varušiais. Tikslios informacijos apie šį laidojimo objektą neturime, tačiau iš 2007 m. B. Dakanio atliktų tyrimų ataskaitos matyti, kad būta žinių apie Jūros upės aukšto dešiniojo kranto kyšulyje buvusį ir nuo XIX a. naikintą laidojimo objektą. Remdamasis atliktų tyrimų duomenimis B. Dakanis teigia, jog suardytas kapinynas galėtų būti datuojamas II tūkst. m. pirma puse (Dakanis, 2008, p. 205–206).

LSMU AIM kolekcijoje šiuo metu yra išlikusi viena kaukolė (1 lentelė) be aiškaus kapo numerio.

Veršvų kapinynas (Kauno m.) (1 pav.). Laidojimo objektas buvęs Nemuno dešiniajame krante, nutolęs apie 1 km ŠR kryptimi nuo Veršvų piliakalnio. Kapinynas tyrinėtas Jono Puzino (1938–1940 m.) ir Onos Navickaitės

(1954 m.). Iš viso kapinyne ištirti 348 griautiniai žmonių kapai, 112 degintinių žmonių kapų ir 203 griautiniai žirgų kapai. Šiuo metu literatūroje įsigalėjusi šio laidojimo objekto chronologija plati: II–VII a. laidota griautiniuose kapuose, VI–XIV a. vyravo kremacija, o aptikti žirgų kapai skiriami X–XIV a. (Navickaitė, 1957, p. 153–174). Kaip rodo šiame straipsnyje pateikiamos naujos AMS ^{14}C datos iš Veršvų kapų Nr. 21 ir Nr. 22 (žr. toliau) – kapinynas naudotas gerokai seniau nei manyta iki šiol, o pati objekto chronologija turi būti koreguojama atlikus tiesioginį aptiktų žmonių palaikų datavimą. Kapinyno teritorija buvo visiškai ištirta, o nuo XX a. vidurio jo buvusioje teritorijoje stovi cemento fabrikas. Archeologinių tyrimų metu surasti archeologiniai radiniai saugomi VDKM.

Šiuo metu LSMU AIM kolekcijoje išlikusios 11 kaukolių iš šio objekto griautinių kapų Nr. 1, 2, 8, 12, 20–22, 30, 38, 50 ir 67 (1 lentelė). Tikėtina, kad kolekcijoje yra ir daugiau Veršvų kapinyno kaukolių. Kilusi pirminė hipotezė – visos kaukolės inv. Nr. 4991–5052, priimtose pagal aktą Nr. 3 1938-09-22, – galėtų būti iš Veršvų, tačiau paaiškėjo, kad tuo pačiu aktu buvo inventorintos ir kaukolės iš Eigulių, Sargėnų, Varnių bei Upytės.

LSMU AIM išlikusioje antropologinėje kolekcijoje buvo ir kaukolės iš Veršvų kapų Nr. 21 ir Nr. 22. Kape Nr. 21 aptikto individo galvos srityje buvo aptikti žalvariniai antsmilkiniai (Puzinas, 1940, p. 23), tradiciškai skiriami I a. antrai pusei–II a. AMS ^{14}C metodu tiesiogiai datavus kape palaidotą individą gauta $165 \text{ cal BC} - 10 \text{ cal AD}$ ($2065 \pm 29 \text{ BP}$) [FTMC-OU16-2] data. Ši nauja data rodo, jog geležies laikotarpių archeologijos objektų datavimas remiantis dirbinių tipologija turi nemažų netikslumų ir turėtų būti tikslinamas, remiantis tiesioginėmis datomis. Kape Nr. 22 aptiktas individas buvo palaidotas ant dešiniojo šono, dešinė ranka pakišta po galva, kai rijo ištiesta, kojos per kelius šiek tiek sulenktos, įkapių nerasta (Puzinas, 1940, p. 23–24). Tokia mirusiojo poza buvo laikyta „būdinga miego padėtimi“ ir kapas priskirtas neolito laikotarpiui, VKK atstovams (Rimantienė, 1996, p. 222) neatsižvelgiant į tipinio VKK įkapių komplekto kape nebuvimą. Šis Rimutės Rimantienės teiginys apie Veršvų kapo Nr. 22 priklausomybę neolito laikotarpiui vėliau buvo kartojamas ir kitų archeologų (Žukauskaitė, 2007, p. 74; Girininkas, 2009, p. 196), tik naujausioje VKK skirtoje literatūroje šio kapo priklausomybė VKK ar apskritai akmens amžiaus periodui buvo kvestionuota (Piličiauskas, 2018, p. 114). AMS ^{14}C metodu kapas datuotas $26 - 129 \text{ cal AD}$ ($1934 \pm 31 \text{ BP}$) [FTMC-FM37-1].

Zubiškių, Ragaudžių pilkapis (u. k. 6581) (Panevėžio r.) (I pav.). Inventorinėje knygoje vadinamas Zubiškių kaimo milžinkapiu. Laidojimo objektas įkurtas Zubiškių kaimo laukų pakraštyje, Vešetos upelio slėnio pradžioje. Pilkapio viršus nulygintas čia laidojant Marimpolio dvarininkus.

Iš F. Pokrovskio sužinome, jog XIX a. pabaigoje kaimo laukuose dar buvo keletas pilkapių. Minimi kaimo laukuose esantys kapai, apdėti akmenimis. Ariant laukus buvo randama žmonių ir arklių kaulų, geležinių kirvelių, monetų, žąslų, rasta ir apyrankė, o 1896 m. – geležinis kalavijas (Покровский, 1899, p. 119.). 1925 m. ir 1927 m. spaudoje rašyta apie šioje vietoje išariamus kaulus bei geležinius kirvelius, kardus, pinigus (Elisonas, 1925, p. 312, 320; Žekas, 1927, p. 3). Valstybinės archeologijos komisijos medžiagoje minima, kad pilkapių vietoje laidojant Marimpolio dvarininkę, darbininkai iškasė 2 sidabrinės „čerkutes“, arklio griaučius ir sidabrinės kamanas. Rastuosius daiktus dvarininkas nupirkęs ir išsiuntęs į muziejų Lenkijoje (VAK, 1927, f. 1, ap. 1, b. 65, p. 437).

Nurodoma KVR saugomo objekto chronologija – I tūkst. m. pirma pusė ir XIX a. Archeologiniai radiniai Lietuvos muziejuose neišliko.

LSMU AIM kolekcijoje šiuo metu yra išlikusi viena dovanota kaukolė (1 lentelė). Išlikusi kaukolė skiriama archeologiniam šio pilkapyno laikotarpiui. Tikėtina, kad kolekcijoje yra ir daugiau Zubiškių, Ragaudžių pilkapinyje aptiktų kaukolių.

Kaukolės be tikslios radimo vietos

LSMU AIM saugomų, bet be tikslesnės radimo vietos bei vėlyvų (t. y. spėjamai istorinių laikų) kaukolių antropologiniai tyrimai šiame tyrimų etape atlikti nebuvo, tačiau darbas bus tęsiamas ir publikavus šį straipsnį. Toliau šiame skyriuje pateikiamas trumpas kaukolių aprašymas ir glausta informacija lentelės forma (2 lentelė).

8 pav. Seniausia žinoma žmogaus kaukolė Lietuvos teritorijoje (inv. Nr. 610), AMS ^{14}C metodu datuota 9317–9212 cal BC (9786 $\pm$ 42 BP) [FTMC-VU60-1] (12,3 N %, 33,31 C %, 3,16 C/N; 2,92 coll %). J. Kozakaitės nuotrauka.

Fig. 8. The oldest known human skull from the current territory of Lithuania (inv. No. 610). Direct AMS ^{14}C of the skull gave a date of 9317–9212 cal BC (9786 $\pm$ 42 BP) [FTMC-VU60-1] (12,3 N %, 33,31 C %, 3,16 C/N; 2,92 coll %). Photo by J. Kozakaitė.

9 pav. Ankstyvojo mezolito kaukolė (inv. Nr. 5684), AMS ^{14}C metodu datuota 9292–9136 cal BC (9732 $\pm$ 40 BP) [FTMC-VK93-1] (12,98 N %, 35,02 C %, 3,15 C/N; 3,26 coll %). J. Kozakaitės nuotrauka.

Fig. 9. A human skull from Early Mesolithic (inv. No. 5684). Direct AMS ^{14}C of the skull yielded a date of 9292–9136 cal BC (9732 $\pm$ 40 BP) [FTMC-VK93-1] (12,98 N %, 35,02 C %, 3,15 C/N; 3,26 coll %). Photo by J. Kozakaitė.

Kaukolės iš Kauno miesto teritorijos (1 pav.).

LSMU AIM kolekcijoje šiuo metu yra išlikusi 91 kaukolė iš įvairių Kauno miesto teritorijoje aptiktų kapinių (2 lentelė).

Kaukolės iš kitų Lietuvos vietų (1 pav.). LSMU AIM kolekcijoje šiuo metu yra išlikusios 17 kaukolių iš įvairių, tikėtina ir priešistorinių, laidojimo objektų (2 lentelė), tačiau turima informacija neleidžia tiksliau nustatyti jų radavietės.

2 lentelė. Sąrašas kaukolių iš ne visai tikslų radaviečių bei vėlyvų (tikėtina, istorinių laikų) miesto kapinių.

Table 2. A list of skulls with approximate find locations & skulls from historical graveyards.

Objektas	Įrašo data	Išlikusių kaukolių inv. Nr.	Pastabos
Kauno miesto kapinės	1926-03-26	325	Kęstučio g.
	1934-12-19	3845	
	1926-03-26	327	Kauno pilis
	1934-12-19	3847	
	1926-03-26	328	Benediktinių g. 8 (Kauno Šv. Mikalojaus (benediktinių) bažnyčia)
	1926-03-26	331, 334, 336–338	S. Daukanto g.
	1926-04-30	363, 371, 372, 379	
	1928-05-02	1379, 1389–1390, 1392, 1395, 1400–1401, 1404, 1409, 1411–1412, 1415, 1417, 1424–1425, 1427	
	1928-09-24	1448	
	1929-12-30	1643, 1645	
	1931-12-16	3011	
	1925 m. gruodis	Be numerio	
	1926-03-26	345, 348	Šančiai
	1931-06-11	2905	
	1938-02-23	4834	
	1926-05-05	394–395	Vilijampolė (iškasta 1925 m. lapkričio mėn.)
	1936-06-15	4281	
	1922-02-17	574	A. Mickevičiaus g. 7
	1932-10-14	3166, 3169, 3172, 3178	
	1931-06-11	2904	A. Mickevičiaus g. 16
	1926-09-25	1242	E. Ožėškienės g.
	1928-05-02	1433–1435	
	1926-11-10	1264	Laisvės al.
	1933-11-21	3557	
	1931-06-11	2906, 2910, 2919, 2934	Laisvės al. 55 („Pienocentro“ rūmai, senasis adresas Laisvės al. 29)
	1931-06-14	2940, 2944, 2951, 2954, 2956–2957, 2969	
	1931-11-26	2981	
	1931-12-16	2992–2993, 2995, 3001, 3003–3005	
	1932-10-01	3140	
	1931-12-16	3013, 3015	Laisvės al. 63
	1928-12-27	1483, 1485, 1489–1490, 1493	Laisvės al. 74
	1929-11-07	1634–1635	Rotušės a. 18–19 (buvęs Kauno miesto muziejus)
	1935-02-05	3912, 3919–3920, 3922	
	1929-09-16	1562	Gedimino g. 1 (Kauno Šv. Kryžiaus (Karmelitų) bažnyčia)
	1933-11-21	3563	A. Jakšto g. 1 (Kauno kunigų seminarija)
	1945-08-15	5663	
	1938-02-25	4917	Aleksoto g. 3 (Kauno Švč. Mergelės Marijos Ėmimo į dangų (Vytauto) bažnyčia)
		Iš viso 91	

Objektas	Įrašo data	Išlikusių kaukolių inv. Nr.	Pastabos
Debeikiai (neaiškus rajonas)	1936-06-15	4293	
Jakšių k., Kėdainių r.	1936-06-15	4292	
Kleboniškis, Kauno m.	1936-06-15	4309	
Lankeliškių k., Vilkaviškio r.	1930-09-16	1699	Minimas spaudoje. Akmeninė stovykla // <i>Lietuvos aidas</i> . – 1935, geg. 22, p. 10
Merkinė, Varėnos r.	1936-06-15	4285	
Milžinkapis, Tauragės apskr.	1926-05-05	397	
Pašušvio k., Kėdainių r.	1927-10-20	1325	
	1927-11-14	1331	
Prienai, Prienų r.	1936-06-15	4290	
Rečionių k., Kaišiadorių r.	1935-02-05	3917	
Šiaulių valsčius	1937-03-06	4583	
Šimkaičių k., Raseinių r.	1930-10-25	1711	Minima, kad kaukolė rasta „kapinikėse“
Skuodo m.	1932-10-14	3167	Kapas Nr. 7
Tauragnai, Utenos r.	1935-12-20	4192	Kapas Nr. 2
Tverijoniškės k., Raseinių r.	1939-04-12	5160	Ant kaukolės yra įrašas „Florijaniškė“ (t. y. istorinis Tverijoniškės pavadinimas)
Varniai, Telšių r.	1938-09-22	5026	Kapas Nr. 54
Žadžiūnų k., Šiaulių r.	1922-02-17	583	
Inv. Nr. 610	1925-10-20	610	Ant kaukolės yra ir klaidingas inv. Nr. 5664
Inv. Nr. 5684	1945-08-15	5684	„Kastinė kaukolė“
Vienos gamtos istorijos muziejus, Austrija	1934-11-12	3834–3835, 3838	Zellendorf

Kaukolė inv. Nr. 610 (8 pav.). Kaukolė autorių dėmesį patraukė dėl savo tolygios, tamsiai rudos spalvos. Kelta prielaida, kad kaukolė iš durpyno (kaip ir anksčiau aprašytos Joniškių k. atveju). Problema kilo siekiant nustatyti kaukolės radimo aplinkybes – ji turėjo du inventorinius numerius: inv. Nr. 610 ir inv. Nr. 5664 (2 lentelė). Tačiau neturint jau anksčiau minėtų inventorinių aktų, tie numeriai nesuteikia jokios informacijos apie kaukolės radavietę. Inventorinėje knygoje inv. Nr. 610 registracija atlikta 1925-10-20, nurodant „Kaukolė XX amž.“, o inv. Nr. 5664 registracija atlikta 1945-08-15, nurodant „Kastinė kaukolė“. Kaukolės kranimetriniai matmenys yra pateikti vienoje iš J. Žilinsko knygų – čia ji taip pat skiriama XX a. (Žilinskas, 1927, p. 127). Autorių nuomone, labiausiai tikėtina kaukolės radimo data yra artimesnė 1925-10-20, todėl toliau bus naudojamas jos inv. Nr. 610.

Nepaisant įrašų inventorinėje knygoje ir atsižvelgiant į durpynuose aptiktų žmonių kaukolių kontekstą buvo nuspręsta kaukolę datuoti AMS ^{14}C metodu. Gauta dar viena ankstyvojo mezolito data, tačiau atsižvelgiant į minimalius tinkamo datuoti radiokarboniniu metodu kolageno parametrus (pagal van Klinken, 1999, p. 687–695; Brock *ir kt.*, 2010, p. 103–112; 2012, p. 879–886; Szidat *ir kt.*, 2017, p. 831–842) neturime priežasčių abejoti gauta data. AMS ^{14}C metodu kaukolė datuota 9317–9212 cal BC (9786 ± 42 BP) [FTMC-VU60-1] (12,3 N %, 33,31 C %, 3,16 C/N; 2,92 coll %).

Kaukolė inv. Nr. 5684 (9 pav.). Kaukolė autorių dėmesį patraukė dėl tų pačių aplinkybių kaip jau minėtos Joniškių k. kaukolė ir kaukolė inv. Nr. 610. Analogiška problema kilo siekiant nustatyti kaukolės radimo aplinkybes, nes kaukolės inv. Nr. 5684 inventorinėje knygoje registruotas nelemtais 1945-08-15, nurodant, jog tai „Kastinė kaukolė“ (2 lentelė). Vis dėlto nuspręsta ir šią kaukolę datuoti AMS ^{14}C metodu. Gauta trečioji ankstyvojo mezolito data. Atsižvelgiant į minimalius tinkamo datuoti radiokarboniniu metodu kolageno parametrus

(pagal van Klinken, 1999, p. 687–695; Brock *ir kt.*, 2010, p. 103–112; 2012, p. 879–886; Szidat *ir kt.*, 2017, p. 831–842) neturime priežasčių abejoti gauta data. AMS ^{14}C metodu kaukolė datuota 9292–9136 cal BC (9732 $\pm$ 40 BP) [FTMC-VK93-1] (12,98 N %, 35,02 C %, 3,15 C/N; 3,26 coll %).

XX a. kaukolės (pagal J. Žilinską). LSMU AIM kolekcijoje šiuo metu yra išlikusios 40 kaukolių (3 lentelė), kurias J. Žilinskas inventorinėse knygos nurodė esant XX a. Greičiausiai toks datavimas kaukolėms buvo priskirtas todėl, kad šalia nebuvo aptikta archeologinių radinių arba J. Žilinsko nepasiekė duomenys apie kartu su skeletais aptiktus radinius. Šių kaukolių grupės chronologija turėtų būti kvestionuojama, nes tarp minimų kaukolių buvo aptikta ir daugmaž 11 000 metų senumo ankstyvojo mezolito kaukolė inv. Nr. 610.

3 lentelė. XX a. (pagal J. Žilinską) ir neinformatyvių kaukolių sąrašas.

Table 3. A list of skulls from XX c. (according to J. Žilinskas) and a non-informative skulls.

XX a. kaukolės: 300, 303, 305, 306, 308, 311, 383, 391, 559, 576–578, 582, 590–592, 596, 602–604, 609, 611–612, 614, 619, 627, 629, 632, 638, 642, 645, 648, 1449, 1454, 1510, 1516, 1541–1542, 1729.
Neinformatyvios kaukolės: 1503, 1682, 1691 (dubliuojasi), 3126, 3538, 3812–3813, 3820–3821, 3823, 3899, 4173–4174 (dubliuojasi), 4176, 4179, 4181, 4284, 4286, 4288–4289, 4295, 4304, 4310, 4313–4315, 4317, 4321, 4324–4325, 4327 (dubliuojasi), 4329, 4331, 4580, 4639, 4642, 4648–4649, 4651–4652, 4789–4790, 4792–4793, 4795, 4798, 4804–4805, 4818, 4822–4823, 4828–4829, 4831–4832, 4844, 4848, 4853–4855, 4858–4859, 4861–4864, 4866, 4868, 4871–4872, 4875, 4880–4881, 4887, 4891, 4904–4905 (dubliuojasi), 4907–4909 (dubliuojasi), 5001, 5003, 5008, 5012–5013, 5028, 5046, 5176–5178, 5182–5283, 5187, 5189, 5190–5191, 5194–5196, 5198 (dubliuojasi), 5200–5204, 5211, 5213, 5215, 5218, 5222, 5233–5235, 5240–5241, 5244 (dubliuojasi), 5246, 5249–5251, 5253–5254, 5256, 5613, 5619, 5625, 5634–5635, 5639 (dubliuojasi), 5646, 5648, 5653, 5656, 5661–5662, 5664, 5675, 5681, 5683, 5685–5686, 5692–5694, 5696–5697, 5743

Visi iki 1927 m. J. Žilinsko surinktų XX a. datuojamų kaukolių inventoriniai numeriai nurodomi literatūroje (Žilinskas, 1927, p. 125–128).

Neinformatyvios kaukolės. LSMU AIM kolekcijoje šiuo metu yra išlikusios 158 kaukolės (3 lentelė), traktuojamos kaip neinformatyvios. Keletas priežasčių: a) dėl inventorinėse knygos nurodomų priėmimo aktų nebuvimo; b) įvėltų klaidų, kai kaukolės įvardijamos medicininiais prietaisais ar anatominiu preparatu; c) labai skurdžios informacijos, kai nurodoma, kad kaukolė yra tiesiog „kastinė kaukolė“. Pavykus aptikti minėtus priėmimo aktus šios kaukolės galėtų būti labai vertingos, nes tarp jų buvo aptikta ir daugmaž 11 000 metų senumo ankstyvojo mezolito kaukolė inv. Nr. 5684.

Kaukolės, atsivežtos iš užsienio. LSMU AIM kolekcijoje yra išlikusios trys kaukolės, J. Žilinsko parsivežtos iš Vienos gamtos istorijos muziejaus Austrijoje. Kaukolės greičiausiai buvo gautos vienos iš daugelio jo komandiruočių metu.

Kolekcijoje buvusios, tačiau neišlikusios kaukolės

J. Žilinsko darbuose ir LSMU AIM inventorinėse knygos išlikę įrašai apie iškastines kaukoles iš įvairių archeologinių objektų bei miestų teritorijų, tačiau šios kaukolės laikomos dingusiomis. Atskirai aptariamas tik iki šiol Lietuvos archeologijos istorijoje nežinotas faktas apie paties J. Žilinsko Raginėnų pilkapyne atliktus archeologinius tyrimus. Mokslinėje literatūroje randame išsamų Raginėnų archeologiniuose objektuose vykdytų kasinėjimų aprašymą (Kulikauskas, 1958, p. 65–89; Kulikauskas ir Zabiela, 1999, p. 27, 171). Tačiau 2005 m. pasirodžiusioje J. Žilinsko atsiminimų knygoje autorius rašo, jog „<...> vasarą išvykau į provinciją – į Južintų, Dusetų, Kamajų apylinkes, vėliau į Pumpėnų, Vabalninko rajonus ir pagaliau – į Šeduvos, Šiaulių apylinkes bei Malovėnus. Raginėnų kaime iškasiau kelias kaukoles su akmeniniais kirvukais ir bronzos įrankiais, o Malovėnų kapinyne – apie dvidešimt kaukolių. Iš tos ekskursijos patyriau, kad vienam sunku daryti tyrimus, o vasarą žmonės užimti darbais. Todėl atliktas darbas menkas, bet džiaugiasi, kad mūsų institutas praturtėjo Lietuvos senovės liudininkais – kaukolėmis iš bronzos amžiaus ar dar senesnių laikų“ (Žilinskas, 2005, p. 204). Kiek

10 pav. Malavėnų kaukolė (inv. Nr. 4312). Pašalintas skliauto viršus vėliau su kaukole sukabintas vielutėmis. Apatinio žandikaulio sukabinimas su kaukole vielutėmis. J. Kozakaitės nuotrauka.

Fig. 10. Malavėnai skull (inv. No. 4312). Metal parts can be seen installed on the skull to keep the skull vault and the mandible in place. Photo by J. Kozakaitė.

pavyko atsekti padrikai rašomoje atsiminimų knygoje, šie kasinėjimai turėjo vykti 1932–1933 m. O jau 1937 m. knygoje J. Žilinskas išsamiai remiasi Raginėnų pilkapiuose aptiktų kaukolių kraniometriniais duomenimis, pateikia šių kaukolių fotofiksaciją (Žilinskas, 1937, pav. 20–26, 37–38). Iš atsiminimuose pateiktos informacijos sunku suprasti, kuri Raginėnų pilkapių grupė buvo kasinėjama, tačiau įdomus faktas apie minimas „kaukoles su akmeniniais kirvukais“ (tyrimai gyvenvietėje? O galbūt tyrimų metu kastuose pilkapiuose aptikti akmens amžiaus kapai?). LSMU AIM inventorinėse knygose 1933-11-21 buvo įrašytos keturios „iškastinės su apatin. žandik. Raginėnų milžinkapy“ rastos kaukolės (inv. Nr. 3552–3555).

Antropologinė suvestinė

Iš 56 tirtų geležies amžiaus individų aštuoni buvo be veidinės dalies, todėl negalėjo būti vertinama jų dantų būklė. 55 kaukolės išlaikiusios integralumą, t. y. nėra fragmentuotos, nors kai kurie elementai buvo tvirtinami papildomomis priemonėmis. Registracijos metu kaip papildomos rekonstrukcinės priemonės traktuotos vielutės, kuriomis sukabinti atitrūkę kaukolės elementai (dažniausiai smilkinkauliai ar pakauškauliai), klįjai (jais tvirtintos smulkesnės detalės, pavyzdžiui, smulkūs ir trapūs veidinės dalies kaulai, kartais smilkinkauliai ar dantys) ir plastilinas (kaip ir klįjais tvirtinti smulkesni kaulai). Tik viena kaukolė buvo fragmentuota. Verta atkreipti dėmesį, kad minimi tvirtinimai, nors ir išlaiko kaukolės vientisumą ir bendrą vaizdą, gali kenkti ateities tyrimams. Pavyzdžiui, kraniometriniai matavimai būtų su didelėmis paklaidomis dėl kai kurių kaukolių bendrosios deformacijos ar netiksliai sukabintų, suklijuotų konkrečių kaulų (10 pav.), o imami danties mėginiai užteršti cheminėmis priemonėmis (11 pav.).

11 pav. Upytės 42 kaukolė (inv. Nr. 5040). Įklijuoti priekiniai dantys. J. Kozakaitės nuotrauka.

Fig. 11. Upytė 42 skull (inv. No. 5040). Glue was used to fix the teeth in place. Photo by J. Kozakaitė.

12 pav. Malavėnų kaukolė (inv. Nr. 309). Apatinis žandikaulis sutvirtintas su kaukole. Apatinis žandikaulis nepriklauso šiai kaukolei; matyti ir esantis užrašas „Ne tos kaukolės“. J. Kozakaitės nuotrauka.

Fig. 12. Malavėnai skull (inv. No. 309). Mandibula from a different individual can be seen attached to the skull. The mandibula features an inscription which reads “not from this skull”. Photo by J. Kozakaitė.

13 pav. Eiguliai 20 (inv. Nr. 5633). Vienintelė kaukolė iš J. Žilinsko rinkinių, kuri buvo fragmentuota. J. Kozakaitės nuotrauka.

Fig. 13. Eiguliai 20 (inv. No. 5633). The only fragmented skull remaining in Jurgis Žilinskas' collection. Photo by J. Kozakaitė.

Kelių individų dantys nebuvo anatomiškai teisingai įklijuoti į alveoles; pastarieji atvejai kelia klausimų, ar įklijuoti dantys gali priklausyti minėtiems individams. Vienas atvejis iliustruoja prie kaukolės esant prikabiną kito individo apatinį žandikaulį (12 pav.) – skiriasi jo dydis, spalva ir jis anatomiškai neįsistato į smilkinkaulių apatinio žandikaulio duobes. Vieno individo (inv. Nr. 5633) kaukolė buvo fragmentuota ir todėl šalia atsidūręs jai nepriklausantis viršutinio žandikaulio fragmentas su neteisingai įklijuotais dantimis (13–14 pav.). Taip pat reikėtų atkreipti dėmesį, kad 16 kaukolių smilkinkaulių apatinio žandikaulio duobėse fiksuotos klijų liekanos – galima įtarti buvus ir apatinius žandikaulius, kurie dėl nežinomų priežasčių buvo atskirti nuo kaukolių (15 pav.).

Tirtų kaukolių bendra suvestinė pateikiama 4 lentelėje – nurodomas objektas, individo lytis, amžius mirties metu, patologiniai pakitimai ir bendrosios pastabos (rekonstrukcijos žymės, kiti nemetriniai požymiai ir pan.) (4 lentelė).

14 pav. Eiguliai 20 (inv. Nr. 5633). Šalia fragmentuotos kaukolės rastas kito individo viršutinis žandikaulis su neteisingai įklijuotais dantimis. J. Kozakaitės nuotrauka.

Fig. 14. Eiguliai 20 (inv. No. 5633). Maxilla from another individual with wrongly inserted teeth. This fragment was found among other fragments of Eiguliai 20 skull. Photo by J. Kozakaitė.

15 pav. Veršvai 22 (inv. Nr. 5030). Kairiojo smilkinkaulio apatinio žandikaulio duobė ir klijų likučiai. Įtariama, kad kaukolė turėjo būti sutvirtinta su jai priklausančiu apatiniu žandikauliu. J. Kozakaitės nuotrauka.

Fig. 15. Veršvai 22 (inv. No. 5030). Left side mandibular fossa with remnants of glue. It is assumed that an attempt was made to attach the mandible to the skull of the same individual. Photo by J. Kozakaitė.

4 lentelė. Kaukolių antropologinių tyrimų rezultatų lentelė.

Table 4. Results of anthropological analysis.

Kaukolės senas Nr.	Kaukolės naujas Nr.	Objektas	Vietovė	Kapas	Išlikimas	Lytis	Amžius	Patologiniai pakitimai	Klijai / vielutės	Pastabos
309	920009	Malavėnai	Šiaulių		Sveika	Vyras?	> 40	Nėra	1	1. Prie kaukolės vielutėmis pritvirtintas apatinis žandikaulis, kuris nepriklauso minėtam individui. 2. Įterptinių siūlių kaulai.
312	920012	Malavėnai	Šiaulių		Sveika	Moteris	20–35	Nėra		
314	920013	Malavėnai	Šiaulių		Sveika	Moteris	20–35			Žalios spalvos vario lydinio pėdsakai ant abiejų pakauskaulių ir momenkaulių.
321	920015	Eiguliai	Kauno	51	Rekonstruota	Vyras?	20–35	Nėra	1	Viršutinio žandikaulio velenas (<i>torus maxillaris</i>)
322	920016				Sveika	Vyras?	20–40	Nėra		Nėra veidinės dalies.
323	920017	Malavėnai	Šiaulių	12	Sveika	Moteris	20–35	Nėra		
343	920028	Piepalų kapynas, vad. Piepalų kalnu, Prancūzkapiaus (u. k. 5542)	Radviliškio	3	Sveika	Moteris	30–45	Dešimtosios akiduobės <i>cribra orbitalia</i> .		
351	920032	Panevėžio apskr. milžinkapis	Panevėžio		Sveika	Moteris	20–35	Nėra	1	Kaukolės paviršiaus pomirtinė erozija.
357	920034	Nauradų (Bučių) kapynas	Panevėžio		Sveika	Moteris	20–35	Nėra		
359	920035	Zubiškių, Ragaudžių pilkapis (u. k. 6581)	Panevėžio		Sveika	Moteris	25–40	Nėra		
376	920142	Batakių (Aukaimio) kapynas	Tauragės		Sveika	Moteris	20–35	Kairės pusės gomurio nežymus ardymas ties krūminiais dantimis – įtariamasis abscesas.		Kaukolės paviršiaus pomirtinė erozija.
397	920051	Milžinkapis, Tauragės apskr.	Tauragės		Sveika	Moteris?	20–35	Nėra		Kaukolės paviršiaus pomirtinė erozija.
610	920075				Sveika	Vyras	20–35	Nėra		Įterptinių siūlių kaulai.
1228	920092	Veršvai	Kauno	30	Sveika	Vyras?	20–35	Nėra		
1229	920093	Lepšių pilkapynas	Panevėžio		Sveika	Moteris	> 40	Nėra		
1631	920150	Joniškiai	Šakių		Sveika	Moteris?	20–35	Nėra		Be veidinės dalies.
1731	920173	Sargėnai	Kauno		Sveika	Vyras?	30–45	Nėra		Ant kaukolės užrašyta ♀

Kaukolės senas Nr.	Kaukolės naujas Nr.	Objektas	Vietovė	Kapas	Išlikimas	Lytis	Amžius	Patologiniai pakitimai	Klijai / vielutės	Pastabos
1735	920174	Eiguliai	Kauno		Sveika	Vyras	20–35	Nėra		
3008	920207	Paštuva	Kauno		Sveika	Moteris	20–35	Nėra		
3911	920246	Lauksvydai	Kauno		Sveika	Vyras	20–35	Nėra	1	1. Vienintelis individas su apatiniu žandikauliu. 2. Įterptinių siūlių kaulai.
4188	920260	Veršvai	Kauno	38	Sveika	Vyras	30–45	Nėra	1	
4309	920280	Kieboniškis	Kauno		Rekonstruota	Moteris?	> 40	Nėra	1	
4312	920283	Malavėnai	Šiaulių		Sveika	Moteris?	30–45	Nėra	1	Įterptinių siūlių kaulai.
4581	920299	Paštuva	Kauno	XVI	Sveika	Moteris	20–35	Nėra	1	Įterptinių siūlių kaulai.
4584	920301	Paštuva	Kauno		Sveika	Moteris	20–35	Nėra	1	
4918	920382	Seredžius	Jurbarko		Sveika	Vyras	30–45	1. Kairiojo smilkin- kaulio klausomosios landos egzostozė. 2. Abiejų akiduobių <i>cri- bra orbitalia</i> .	1	
4920	920383	Eiguliai	Kauno	6	Sveika	Vyras	> 40	Abiejų smilkinkaulių klausomųjų landų ne- žymios egzostozės.	1	
5015	920389	Veršvai	Kauno	21	Sveika	Vyras?	20–35	1. Dešiniojo viršutinio žandikaulio abscesas ties M2. 2. Įtariama <i>concha bullosa</i> .	1	Įterptinių siūlių kaulai.
5019	920391	Veršvai	Kauno	20	Sveika	Vyras	30–45	Padidėjęs kaktikaulio paviršiaus akytumas.		Įterptinių siūlių kaulai.
5021	920392	Veršvai	Kauno	8	Sveika	Vyras	30–45	Nėra		Be veidinės dalies.
5022	920393	Veršvai	Kauno	1	Sveika	Moteris	20–35	Abiejų akiduobių <i>cri- bra orbitalia</i> .		
5024	920394	Veršvai	Kauno	50	Sveika	Vyras	> 40	Nėra	1	Apdegusi pamatinė kaukolės dalis.
5025	920395	Veršvai	Kauno	2	Sveika	Vyras	> 40	Padidėjęs pakauškaulio paviršiaus akytumas.	1	
5029	920398	Veršvai	Kauno	12	Rekonstruota	Nenusta- tyta	20–35	Nėra	1	Be veidinės dalies.
5030	920399	Veršvai	Kauno	22	Sveika	Moteris?	25–40	Kairiojo viršutinio žandikaulio persitvar- kymas – sietina su priešmirtiniu 27 ir 28 dantų netekimu.	1	Įterptinių siūlių kaulai.

Kaukolės senas Nr.	Kaukolės naujas Nr.	Objektas	Vietovė	Kapas	Išlikimas	Lytis	Amžius	Patologiniai pakitimai	Klijai / vielutės	Pastabos
5032	920404	Upytė	Panevėžio	3	Sveika	Moteris	> 40	Nėra		
5033	920400	Upytė	Panevėžio	37	Rekonstruota	Moteris	17–20	Dešinėsios akiduobės <i>cribra orbitalia</i> .	1	Įterptinių siūlių kaulai.
5034	920401	Upytė	Panevėžio	7	Sveika	Vyras	20–35	Nėra	1	
5035	920402	Upytė	Panevėžio	5	Sveika	Vyras	30–45	Padidėjęs abiejų menkaulių paviršiaus aktyvumas.	1	Įterptinių siūlių kaulai.
5038	920405	Upytė	Panevėžio	21	Sveika	Moteris	20–35	Abiejų akiduobių <i>cribra orbitalia</i> .		
5039	920406	Upytė	Panevėžio	9	Sveika	Vyras	30–45	Nėra		
5040	920407	Upytė	Panevėžio	42	Sveika	Moteris	30–45	Nėra	1	Įterptinių siūlių kaulai.
5042	920409	Upytė	Panevėžio	24	Sveika	Vyras	> 40	Dešiniojo nosikaulio sugijęs lūžis; nežymi deformacija.	1	
5043	920410	Upytė	Panevėžio	23A	Sveika	Vyras	20–35	Nėra	1	
5044	920411	Upytė	Panevėžio	18	Sveika	Vyras	20–35	Kairiojo pakauškaulio osteoma.	1	
5045	920412	Upytė	Panevėžio	43	Sveika	Nesuaugęs individas	7 m. +/- 24 mėn.	Abiejų akiduobių <i>cribra orbitalia</i> .	1	
5047	920414	Sargėnai	Kauno		Sveika	Moteris?	30–45	Nėra	1	
5048	920415	Eiguliai II	Kauno		Sveika	Moteris	20–35	Nėra		Įterptinių siūlių kaulai.
5049	920416	Veršvai	Kauno	67	Rekonstruota	Vyras?	30–45	Nėra	1	
5063	920468	Eiguliai	Kauno	20	Rekonstruota	Vyras?	30–45	Nėra	1	Šalia kaukolės rastas kito individo viršutinis žandikaulis su neteisingsai įklijuotais dantimis.
5070	920490	Kirsna	Marijampolės		Sveika	Vyras	20–35	Nėra		Saugoma Vilniaus universiteto Medicinos fakultete.
5084	920495				Sveika	Vyras	20–35	Nėra		
5090	920499	Lepšiai	Panevėžio	8	Sveika	Moteris	20–35	Egzostozė (kaulinė išauga) ant dešiniojo pakauškaulio krumplio		Kaukolės paviršiaus pomirtinė erozija.
5093	920501	Eiguliai	Kauno	47	Sveika	Moteris?	20–35	Abiejų akiduobių <i>cribra orbitalia</i> .	1	Įterptinių siūlių kaulai.
5095	920503	Vatšiai (Rietavas)	Rietavo		Sveika	Vyras	> 40	Nėra	1	Įterptinių siūlių kaulai.

Vietoj diskusijos

Apžvelgus J. Žilinsko sukaupią kaukolių kolekciją, reikėtų aptarti, kokias tolesnes mokslinių tyrimų perspektyvas atveria šis rinkinys. Be paties J. Žilinsko moksliniuose darbuose panaudotos medžiagos, vos viena kaukolė iš Turlojiškės durpyno buvo tirama vėliau, pasitelkiant šiuolaikinius tyrimų metodus. Pati kaukolė 1993 m. prof. G. Česnio iniciatyva buvo perduota VU MF. Datavus kaukolę ^{14}C metodu paaiškėjo, kad ji gerokai jaunesnė, nei buvo manyta iki tol (Antanaitis-Jacobs ir Ogrinc, 2000, p. 3–12), ir tai visiškai sugriovė kranioimetriniais tyrimais paremtą Lietuvos gyventojų antropologinės raidos schemą (Česnys, 2001, p. 4–11). Reikšmingų rezultatų suteikė ir kaukolės genetiniai tyrimai (Mittnik *ir kt.*, 2018, p. 1–11).

Deja, tenka konstatuoti, kad kolekcijoje saugomų kaukolių kontekstinė informacija apie radimo aplinkybes, postkranijinį skeletą, kartu buvusių radinius ir pan. yra gana skurdi, o tai apriboja kolekcijos tyrimų mokslinį potencialą. Šalia aptiktų žmonių palaikų neradus archeologinių radinių arba informacijai apie tokius radinius nepasiekus J. Žilinsko, kaukolės būdavo priskiriamos „XX amž.“ Kitas svarbus pastebėjimas – ne visos kaukolės buvo iškart inventorinamos (pvz., „Kirsnos žmogaus“ kaukolė, surasta 1930 m., į inventorinę knygą buvo įrašyta tik 1945 m.), o šitaip prarandama daug vertingos informacijos apie radavietes.

Visgi jau šioje studijoje pateikiami pirmieji tyrimų rezultatai reikšmingai papildo žinias apie tarpukaryje tyrinėtus laidojimo objektus. AMS ^{14}C metodu datavus Veršvų kapinyno kvestionuojamos chronologijos kapus Nr. 21 ir 22 ne tik paaiškėjo jų datavimas, bet ir prasiplėtė paties kapinyno chronologinės ribos. Šios datos aktualizuoja brūkšniuotosios keramikos kultūros kapų problematiką. AMS ^{14}C data iš XVI–XVII a. datuojamo Malavėnų (Šiaulių r.) senkapio (kasinėto paties J. Žilinsko ir vėliau visiškai sunaikinto) patvirtino jo chronologiją.

Žinoma, reikšmingiausi šios kolekcijos radiniai yra trys ankstyvojo mezolito žmonių kaukolės, datuojamos 10 tūkst. m. pr. Kr. pirmuoju ketvirčiu. Ankstyvojo mezolito žmonių palaikai yra retai pasitaikantys radiniai – visoje Šiaurės Europoje jų rasta vos kelios dešimtys. Durpynuose šiuo laikotarpiu žmonių palaikų randama dar rečiau – J. Žilinsko kolekcijos kaukolės yra seniausi žinomi tokio pobūdžio radiniai, kada nors rasti durpynuose.

Tik viena iš mezolitinių kaukolių turi nuorodą į radimo vietą – durpyną prie Joniškio. Be Joniškio miesto, Lietuvoje yra dar keletas kaimų panašiais pavadinimais, tačiau po ilgų paieškų ir svarstymų daroma prielaida, kad kaukolė rasta Joniškių k., Šakių r. sav., pirmiausia todėl, kad tiek kaimo aplinkoje, tiek platesniame regione esančiuose durpynėliuose rasta nemažai mezolitinių radinių.

Likusios dvi kaukolės nuorodų į radavietes neturi, tačiau, autorių nuomone, jos irgi gali būti rastos toje pačioje vietoje. Tikimybė, kad vienodos chronologijos, tačiau labai retai aptinkamos kaukolės būtų rastos skirtingose Lietuvos vietose, yra labai maža. Kaukolių tarpusavio vizualus panašumas (kaulo spalva, prie kaukolių išlikusių durpių pluošto panašumas) rodo, kad jos gulėjo identiškoje aplinkoje. Jei pateiktos prielaidos teisingos, galima spėti, kad radavietėje galėjo būti ir daugiau palaikų ar šių individų postkranijinių skeletų, todėl labai svarbu atlikti šių radaviečių paiešką natūroje, juolab kad panašūs tyrimai visiškai pasiteisino Turlojiškės durpyne.

Nesvarbu, ar kaukolės kilusios iš vienos radavietės, ar atskirų, galima neabejotinai teigti, kad susidurta su pasikartojančia ankstyvojo mezolito bendruomenių ritualine praktika – kapais vandens telkiniuose, aukojimais ar pan. Reikia atkreipti dėmesį, kad dauguma ankstyvojo mezolito žmonių palaikų durpynuose radinių Europoje laikomi atsitiktiniais. Šį klausimą išspręsti taip pat padėtų sėkmingos minėtųjų kaukolių radaviečių paieškos natūroje.

Biomolekuliniai tyrimai, tikimės, leis mums kalbėti apie ankstyvojo mezolito genetiką, patogenus, fenotipus, mitybą, migraciją, laidoseną. Taigi – šis darbas nėra baigtinis, nes vien iš antropologinės pusės dar yra peržiūrėta tik šiame straipsnyje pristatoma kaukolių dalis, jau nekalbant apie platesnius, iš tarpdisciplininių tyrimų rezultatų kylančius mokslinių tyrimų klausimus.

Pabaigai norisi atkreipti dėmesį ir į opią paveldosauginę problemą – nemažai tarpukariu kasinėtų žinomų laidojimo objektų buvo kasami, nurodant, kad ištirtas tik tuo metu sunaikinimo pavojuje buvęs laidojimo objekto plotas, o didesnė ar mažesnė kapinyno dalis buvo palikta netirta. Tikimasi paskatinti KPD darbuotojus iniciatyviai analizuoti ankstesnių tyrimų medžiagą, ataskaitas ir tikslinti tokių objektų kaip, pavyzdžiui, Seredžiaus ar Eigulių kapinynai (visoje Lietuvoje panašaus likimo archeologinių objektų yra dešimtys), situaciją, ypač turint

omenyje abiejų minimų kapinynų patekimą į aktyviai plėtojamas miestų zonas. Atskiros paveldosauginės sistemos dėmesio turėtų sulaukti ir buvusiuose vandens telkiniuose, durpynuose vykdomi melioracijos darbai ar durpių eksploatacijos pramonė. Šiandien egzistuojanti paveldosauginė sistema nesaugo durpėse slypinčių neįkainojamų mokslinių vertybių. Tarpukario spaudoje gausu informacijos apie durpynuose aptinkamus archeologinius radinius, o ir šiame straipsnyje pristatome svarbius 11 000 metų senumo žmonių kaukolių radinius iš durpynų.

Išvados

Buvo peržiūrėta, išanalizuota ir įvertinta LSMU AIM saugoma J. Žilinsko sukaupta antropologinė kolekcija, naudojantis informacija iš 1920–1945 m. inventorinių knygų ir paties J. Žilinsko atsiminimų, kuriuose jis mini įvairias kolekcijos kaupimo aplinkybes.

LSMU AIM esančiame rinkinyje yra išlikusi 361 kaukolė. Remiantis inventorinėmis knygomis kolekcijoje buvo suregistruotos 1189 kaukolės, taigi po visų inventorizacijų ir pokarinių valymų išliko tik 30,4 % visos buvusios antropologinės kolekcijos. Iš visų LSMU AIM šiuo metu esančių 361 kaukolės 52 (t. y. 14,4 %) yra tiksliai priskirtos archeologiniams objektams, kapams bei radavietėms, 148 (t. y. 41 %) yra iš įvairių Kauno miesto istorinių kapinių arba turi tik apytiksles radimo vietas, 158 (t. y. 43,8 %) kaukolės yra neinformatyvios dėl minėtų aktų nebuvimo, 3 (t. y. 0,8 %) kaukolės yra atvežtos iš Vienos gamtos istorijos muziejaus Austrijoje.

Nepaisant fragmentiško kolekcijos išlikimo lygio ir retsykliais pasitaikančių klaidų, LSMU AIM saugomų kaukolių įtraukimas į mokslinę apyvertą reikšmingai papildė Lietuvos antropologinių tyrimų medžiagos bazę, praplečia įvairių archeologinių laidojimo paminklų bei praeities visuomenių tyrimų galimybes, atveria kelius naujiems ateities tyrimams.

Straipsnyje pirmą kartą publikuota 1911 m. Lauksvydų kapinyne (Kauno r.) T. Daugirdo atliktų archeologinių kasinėjimų medžiaga (5–6 pav.), susijusi su J. Žilinsko kolekcijoje aptikta atliekant šiuos kasinėjimus rasta kaukolė. Šių tyrimų medžiagos publikavimas turėtų susilaukti laikotarpio specialistų dėmesio.

Pateikiama nauja tarpukariu sunaikinto Malavėnų kapinyno AMS ^{14}C data: 1515–1800 cal AD (260 ± 30 BP) [FTMC-LQ94-1].

Veršvų kapinyno kapas Nr. 21 datuotas AMS ^{14}C metodu ir gauta 165 cal BC–10 cal AD (2065 ± 29 BP) [FTMC-OU16-2] data rodo, jog geležies laikotarpių archeologijos objektų datavimas remiantis dirbinių tipologija turi nemažų netikslumų. Iki šiol daugelio mokslininkų akmens amžiui skirtas Veršvų kapinyne aptiktas kapas Nr. 22 datuotas AMS ^{14}C metodu ir gauta 26–129 cal AD (1934 ± 31 BP) [FTMC-FM37-1] data. Abi šios datos skatina iš naujo pažvelgti į brūkšniuotosios keramikos kultūros laidosenos klausimą.

Didžiausią mokslinę vertę straipsnio autoriams turi kolekcijoje surastos net trys ankstyvuoju mezolitu datuojamos žmonių kaukolės iš durpynų:

- Joniškių kaimo (Šakių r.) kaukolė (inv. Nr. 3571) (3 pav.), inventorinėje knygoje įrašyta 1933–11–12, o AMS ^{14}C metodu tiesiogiai datuota 9261–9114 cal BC (9671 ± 51 BP) [FTMC-UH90-2] (12,47 N %, 35,33 C %, 3,31 C/N; 4,82 coll %).
- Kaukolė inv. Nr. 610 (8 pav.) be tikslios radimo vietos, inventorinėje knygoje įrašyta 1925–10–20 kaip „XX amž.“, o AMS ^{14}C metodu tiesiogiai datuota 9317–9212 cal BC (9786 ± 42 BP) [FTMC-VU60-1] (12,3 N %, 33,31 C %, 3,16 C/N; 2,92 coll %).
- Kaukolė inv. Nr. 5684 (9 pav.) be tikslios radimo vietos, inventorinėje knygoje įrašyta 1945–08–15 kaip „kastinė kaukolė“ (ta pačia data su tokia pačia menka informacija inventorinėje knygoje registruota ir 1930 m. iškasta „Kirsnos žmogaus“ kaukolė). AMS ^{14}C metodu kaukolė datuota 9292–9136 cal BC (9732 ± 40 BP) [FTMC-VK93-1] (12,98 N %, 35,02 C %, 3,15 C/N; 3,26 coll %).

Straipsnio autorių nuomone, visos trys kaukolės yra kilusios iš tos pačios radavietės Joniškių kaimo (Šakių r.) apylinkėse. Vienalaikių kaukolių radiniai durpyne siejami su ankstyvojo mezolito bendruomenių praktikuotais ritualais – palaidojimais vandenyje, aukojimais ar pan.

Visi straipsnyje pateikti tyrimai buvo atlikti ir jų rezultatai gauti asmenine iniciatyva bei lėšomis.

Padėka

Straipsnio autoriai nori padėkoti kolegoms, kurie savo darbu, patarimais, išvalgomis ir pastabomis prisidėjo prie šio straipsnio atsiradimo. Dariui Kiniuliui ir Linui Tamulynui už vertingą pagalbą bandant įskaityti ant kai kurių kaukolių esančius užrašus. Dėkojame Astai Vasiliauskaitei už labai gerą rezultatą davusį pasiūlymą mėginti įskaityti senus, tušu padarytus įrašus, pasitelkiant UV šviesos spinduliuotę. Esame dėkingi MB „Meno kūrinių tyrimai“ direktoriui Rapolui Vedrickui už pagalbą su UV spinduliuotės fotografijomis. Dėkojame Rimantui Jankauskui ir Albinui Kuncevičiui už padaršinimą rengti šį straipsnį. Nuoširdus ačiū Laurynui Kurilai, Gintautui Zabielai ir Broniui Dakaniui, padėjusiems susigaudyti kartais sudėtinguose literatūros bei istoriografijos labirintuose. Atskira padėka Mykolui Michelbertui už labai naudingą ir detalią informaciją apie Seredžiaus kapinyno tyrimus bei galbūt išlikusio laidojimo objekto kartografavimo aspektus. Labai didelės pagalbos sulaukėme iš FTMC AMS laboratorijos specialistų – Juliaus Paužolio bei Žilvino Ežerinskio, kurie darė viską, kad datavimui pateiktų mėginių rezultatai būtų pateikiami kuo operatyviau. Zenonas Baubonis visada geranoriškai ir operatyviai dalindavosi savo asmeninės bibliotekos literatūros lobynais, tuo gerokai pagreitindamas mūsų darbą. Taip pat norisi padėkoti Dainiui Balčiūnui už paskatinimą tiksliau lokalizuoti Eigulių kapinyno vietą, Povilui Blaževičiui už informacijos apie LNM saugomus tam tikrus objektus pateikimą vėlai vakare. Dėkojame ir Dovilui Petruliui už pasidalinimą PKM esančia fondų informacija. Ačiū tariame ir anoniminiams recenzentams už jų išsakytas pastabas.

Santrumpos

AIM – Anatomijos instituto muziejus;
 FTMC – Fizinių ir technologijos mokslų centras;
 KPD prie KM TP – Kultūros paveldo departamento prie Kultūros ministerijos teritorinis padalinys;
 KTU – Kauno technologijos universitetas;
 KVR – Kultūros vertybių registras;
 LCVA – Lietuvos centrinis valstybės archyvas;
 LIH – Lietuvos istorijos institutas;
 LNM – Lietuvos nacionalinis muziejus;
 LSMU – Lietuvos sveikatos mokslų universitetas;
 PKM – Panevėžio kraštotyros muziejus;
 UV – ultravioletinis;
 VAK – Valstybinė archeologijos komisija;
 VDKM – Vytauto Didžiojo karo muziejus;
 VDU MF – Vytauto Didžiojo universiteto Medicinos fakultetas;
 VKK – virvelinės keramikos kultūra;
 VU – Vilniaus universitetas;
 VU MF – Vilniaus universiteto Medicinos fakultetas.

LSMU AIM kontaktai

<https://lsmu.lt/apie-lsmu/apsilanky-k-lsmu/anatomijos-instituto-muziejus/>
 A. Mickevičiaus gatvė 9, Kaunas, Lietuva
 vega.kriauciuniene@lsmu.lt
 8 37 32 72 83

Šaltiniai

Anatomijos instituto mokslo inventoriaus knyga N. 1. 1922–1924 m. Lietuvos sveikatos mokslų akademijos Anatomijos instituto muziejaus fondas. Autorius nežinomas.
 Dakanis B. 1984. *Žvalgomieji tyrinėjimai Radviliškio rajone 1984 m.* Lietuvos istorijos instituto rankraštynas, f. 1, b. 1244, p. 4–36.

- Daubaras M. 2015. *Kalniškių senovės gyvenvietės III (16229), Karkliškių senovės gyvenvietės V (16438), Rešketos upės radimvietės Telšių r. sav. 2014 metų žvalgomųjų archeologinių tyrimų ataskaita*. Lietuvos istorijos instituto rankraštynas, f. 1, b. 6861, p. 1–123.
- Daugirdas T. 1911. *Dziennik badań archeologicznych od 1 stycznia 1888 roku*. Vilniaus universiteto biblioteka. Rankraščių skyrius, f. 1, b. 398, p. 141–150.
- Elisonas J. 1925. Archeologinių ir šiaip įdomių tiek Panevėžio apskrities, tiek kitų artimų apylinkių, vietų sąrašas, kurį yra surinkę Panevėžio valstybinės gimnazijos mokiniai. *Švietimo darbas*, 1925, Nr. 4, p. 312, 320.
- Jovaiša E. 1979. *1978 m. Lauksvydų k. (Kauno raj.) plokštinio kapinyno tyrinėjimų ataskaita*. Lietuvos istorijos instituto rankraštynas, f. 1, b. 616, p. 1–41.
- KVR duomenų bazė [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://kvr.kpd.lt/#/static-heritage-detail/3dfae766-37d3-477f-b346-c45f5f77ba93> [žiūrėta 2024 m. lapkričio 11 d.].
- Markelevičius J. 1977. *Seredžiaus senkapio (Jurbarko raj.) archeologinių tyrimų 1974 m. ataskaita*. Lietuvos istorijos instituto rankraštynas, f. 1, b. 469, p. 1–13.
- Michelbertas M. 1965. *Ataskaita už 1964 m. vykdytus kasinėjimus Seredžiuje, Jurbarko raj., kapinyne prie Nemuno ir Dubysos santakos*. Lietuvos istorijos instituto rankraštynas, f. 1, b. 298, p. 1–30.
- Puzinas J. 1936a. *Pačuvos kapinyno 1936 m. tyrinėjimų dienoraštis (Kauno apsk., Vilkijos vlsč.) /Paštuva, Kauno raj./*. Lietuvos istorijos instituto rankraštynas, f. 1, b. 604, p. 1–30.
- Puzinas J. 1936b. *Seredžiaus kapinyno /Jurbarko raj./ 1936 m. tyrinėjimų dienoraštis*. Lietuvos istorijos instituto rankraštynas, f. 1, b. 603, p. 1–46.
- Puzinas J. 1940. *Veršvai. Kauno miestas. Griaustiniai kapai. 2. 1938–1940 m. tyrinėjimai*. Lietuvos istorijos instituto rankraštynas, f. 1, b. 378, p. 23–24.
- Tebelškis P. 2002. *Iš Panevėžio rajono laidojimo paminklų tyrinėjimų istorijos* [interaktyvus]. Prieiga per internetą: http://www.paneveziomuziejus.lt/files/krasto_istorija/Tebelskis%20Is%20Panevezio%20rajo%20arheologiniu%20tyrinėjimu.pdf [žiūrėta 2024 m. lapkričio 11 d.].
- Valstybės archeologijos komisijos medžiaga. 1927. Saugoma: KPC paveldosaugos biblioteka, f. 1, ap. 1, b. 65, p. 437.
- Valstybės archeologijos komisijos medžiaga. 1933. Saugoma: KPC paveldosaugos biblioteka, f. 1, ap. 1, b. 59, p. 94.
- Žekas J. 1927. Senovės kapinės. *Lietuvos žinios*, 1927, gruodžio 9, p. 3.

Literatūra

- Antanatis-Jacobs I., Ogrinc N. 2000. Chemical analysis of bone: stable isotope evidence of the diet of Neolithic and Bronze Age people in Lithuania. *Istorija: Lietuvos aukštųjų mokyklų mokslo darbai*. T. XLV. Vilnius, p. 3–15.
- Bieder R. E. 1992. The Collecting of Bones for Anthropological Narratives. *American Indian Culture and Research Journal*, 16(2), p. 21–35.
- Bliujienė A., Zabiela G. 2022. Das archäologische Areal von Batakiai in Litauen: Burgwall, Vorburg und Gräberfeld. A. Hofmann ir W. Nowakowski (sud.) *Die archäologischen Funde aus Polen und dem Baltikum im Germanischen Nationalmuseum. Gedenkschrift für Wilfried Menghin*. Nürnberg. Verlag des Germanischen Nationalmuseums, p. 95–105.
- Brock F., Higham T., Ditchfield P., Ramsey C. B. 2010. Current Pretreatment Methods for AMS Radiocarbon Dating at the Oxford Radiocarbon Accelerator Unit (Orau). *Radiocarbon*. Volume 52, Issue 1, p. 103–112. <https://doi.org/10.1017/S0033822200045069>
- Brock F., Wood R., Higham T., Ditchfield P., Bayliss A., Ramsey C. B. 2012. Reliability of Nitrogen Content (%N) and Carbon: Nitrogen Atomic Ratios (C:N) as Indicators of Collagen Preservation Suitable for Radiocarbon Dating. *Radiocarbon*. Volume 54, Issues 3–4, p. 879–886. <https://doi.org/10.1017/S0033822200047524>
- Buikstra J. E., Ubelaker, D. H. 1994. Standards for Data Collection from Human Skeletal Remains. *Arkansas Archeological Survey Research Series*, No. 44, Fayetteville.
- Butrimas A. 2012. *Donkarnio ir Spigino mezolito-neolito kapinynai. Seniausi laidojimo paminklai Lietuvoje. Vilniaus dailės akademijos leidykla*.
- Česnys G. 2001. Reinventing the Bronze Age man in Lithuania: Skulls from Turlojiškė. *Acta medicina Lithuanica*, 8, p. 4–11.
- Dakanis B. 2008. Vatušių (Rietavo) kapinynas. G. Zabiela (vyr. red.) *Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 2007 metais*. Vilnius. Lietuvos archeologijos draugija, p. 205–206.
- de Roy L. 2023. The Shelf Life of Skulls: Anthropology and ‘race’ in the Vrolik Craniological Collection. *Journal of the History of Biology*, vol. 56, p. 309–337, <https://doi.org/10.1007/s10739-023-09716-w>
- Geller P. L. 2020. Building Nation, Becoming Object: The Bio-Politics of the Samuel G. Morton Crania Collection. *Historical Archaeology*, vol. 54, p. 52–70, <https://doi.org/10.1007/s41636-019-00218-3>

- Girininkas A. 2009. *Lietuvos archeologija. T. I. Akmens amžius*. Vilnius: Versus aureus.
- Imbrasienė B. 1973. Lietuvos TSR kultūros paminklų sąrašas. B. Imbrasienė (red.) *Lietuvos TSR kultūros paminklų sąrašas*. Vilnius: „Pergalės“ spaustuvė, p. 298.
- Jankauskas R. 1995. Traumatic lesions in human osteological remains from Neolithic Lithuania. V. Kazakevičius ir R. Sidrys (red.) *Archaeologia Baltica*, 1, p. 12–19.
- Jankauskas R. 2012. Violence in the Stone Age from an eastern Baltic perspective. R. J. Schulting, L. Fibiger (eds.) *Sticks, Stones, and Broken Bones: Neolithic Violence in a European Perspective*. Oxford. Oxford University Press, p. 35–50.
- Kozakaitė J., Brindzaitė R., Miliauskienė Ž., Žalnora A., Jankauskas R. 2020. The Human Osteological Collection of Vilnius University. *Archaeologia Litwana*, vol. 21, p. 142–154, <https://doi.org/10.15388/ArchLit.2020.21.9>
- Kulikauskas P. 1958. Raginėnų (Šeduvos raj.) archeologinių paminklų tyrinėjimai ir „Raginėnų kultūros“ klausimas. *Lietuvos TSR Mokslų Akademijos darbai. A serija*, 1 (4), p. 65–89.
- Kulikauskas P. 1998. Upytės priešistorinio kapinyno (Naujamiesčio vls., Panevėžio aps.) tyrinėjimų duomenys. *Lietuvos archeologija*, 15, p. 19–85.
- Kulikauskas P., Zabiela G. 1999. *Lietuvos archeologijos istorija (iki 1945 m.)*. Vilnius: „Diemedžio“ leidykla.
- Mann R. W., Koel-Abt K., Dhody A., Mahakkanukrauh P., Mann V. J., Techataweewan N., DeFreytas J. R., Ruengdit S. 2021. *The importance of human osteological collections: Our past, present, and future*. Forensic Science International, vol. 325, <https://doi.org/10.1016/j.forsciint.2021.110895>
- Merkevičius A. 2012. Turlojiškė archaeological complex. G. Zabiela, Z. Baubonis, E. Marcinkevičiūtė (red.) *Archaeological investigations in independent Lithuania (1990–2010)*. Vilnius. Lietuvos archeologijos draugija, p. 12–16.
- Mittnik A., Wang C., Pfrengle S., Daubaras M., Zarina G., Hallgren F., Allmae R., Khartanovich V., Moiseyev V., Torv M., Furtwangler A., Valtuena A., Feldman M., Economou C., Oinonen M., Vasks A., Balanovska E., Reich D., Jankauskas R., Haak W., Schiffels S., Krause J. 2018. The genetic prehistory of the Baltic Sea region. *Nature Communications* 9 (442), p. 1–11. <https://doi.org/10.1038/s41467-018-02825-9>
- Navickaitė O. 1957. Veršvų kapinyno laidojimo papročiai. *Lietuvos TSR Mokslų Akademijos darbai. A serija*, 2, p. 153–174.
- Nowak-Kemp M., Galanakis Y. 2011. Ancient Greek skulls in the Oxford University Museum, Part I: George Rolleston, Oxford and the formation of the human skulls collection. *Journal of the History of Collections*, vol. 24, issue 1, p. 89–104, <https://doi.org/10.1093/jhc/fhq039>
- Petrulis D. 2016. Nauradų kapinynas. G. Zabiela (vyr. red.) *Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 2015 metais*. Vilnius. Lietuvos archeologijos draugija, p. 438–439.
- Piličiauskas G. 2018. *Virvelinės keramikos kultūra Lietuvoje 2800–2400 cal BC*. Vilnius: Lietuvos istorijos institutas.
- Puzinas J. 1938. *Naujausių proistorinių tyrinėjimų duomenys (1918–1938 metų Lietuvos proistorinių tyrinėjimų apžvalga)*. Kaunas.
- Rimantienė R. 1974. Akmens amžiaus paminklai. R. Rimantienė (red.) *Lietuvos TSR archeologijos atlasas I*. Vilnius: Mintis, p. 8–12.
- Rimantienė R. 1996. *Akmens amžius Lietuvoje*. Vilnius: „Žiburio“ leidykla.
- Svetikas E. 2019. *Sargėnų kapinynas*. Vilnius: „Diemedžio“ leidykla.
- Szidat S., Vogel E., Gubler R., Lösch S. 2017. Radiocarbon Dating of Bones at the LARA Laboratory in Bern, Switzerland. *Radiocarbon*. Volume 59, Issue 3, p. 831–842. <https://doi.org/10.1017/RDC.2016.90>
- Tautavičius A. 1977. I–XIII a. laidojimo paminklai. R. Rimantienė (red.) *Lietuvos TSR archeologijos atlasas III*. Vilnius: „Pergalės“ spaustuvė, p. 61.
- van Klinken G. J. 1999. Bone Collagen Quality Indicators for Palaeodietary and Radiocarbon Measurements. *Journal of Archaeological Science*. Volume 26, Issue 6, p. 687–695. <https://doi.org/10.1006/jasc.1998.0385>
- Zabiela G., Bliujienė A. 2020. Batakių kapinynas. G. Zabiela (vyr. red.) *Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 2019 metais*. Vilnius: Lietuvos archeologijos draugija, p. 95–97.
- Žilinskas J. 1927. *Lietuvių kaukolės dėžė*. Kaunas: „Varpo“ spaustuvė.
- Žilinskas J. 1928. Naruišių kaukolė. V. Krėvė-Mickevičius (red.) *Tauta ir žodis. Knyga 5*. Kaunas: „Spindulio“ bendrovės spaustuvė, p. 232–247.
- Žilinskas J. 1931. *Akmens periodo (Mesolithicum-Neolithicum) žmogus Žemaitijoje ir Suvalkijoje. Jo kilmė ir jojo ainiai*. Kaunas: VDU Medicinos fakulteto leidinys.
- Žilinskas J. 2005. *Jurgis Žilinskas. Atsiminimai*. Vilnius: Lietuvos nacionalinis muziejus.
- Žilinskas J., Masalskis R. 1937. Senojo geležies periodo Lietuvos gyventojų kaukolių studija: (kaukolės dėžės evoliucija ir rasinė priklausomybė). P. Avižonis (red.) *Įvytauto Didžiojo universiteto Medicinos fakulteto darbai*. T. IV. Kaunas: Viltis, p. 5–170.
- Žukauskaitė J. 2007. Virvelinės keramikos kultūros kapai rytų Baltijos regione. *Lietuvos archeologija*, 31, p. 71–90.
- Покровский Ф. 1899. *Археологическая карта Ковенской губернии*. Vilnius.

Lost & Found: Jurgis Žilinskas Anthropological Collection

Mantas Daubaras, Džiugas Brazaitis, Dainius Haroldas Pauža, Vega Kriaučiūnienė, Justina Kozakaitė

Summary

The article presents the collection of skulls, which was previously believed to be lost, amassed by the renowned Lithuanian physician, anatomist, and anthropologist Jurgis Žilinskas (1885–1957) in 1920–1945. Surviving part of the collection currently comprises 361 skulls, representing 30.4% of the former anthropological collection. Out of the 361 remaining skulls, 52 (14.4%) have a precise find location and could be ascribed to a certain archaeological site or grave; 148 (41%) are believed to have come from various historical graveyards with only approximate find locations; 158 (43.8%) skulls are non-informative due to the lack of documentation; 3 (0.8%) skulls were brought to the collection from the Museum of Natural History of Vienna, Austria.

Despite the fragmentary preservation of the collection, its rediscovery provides a significant amount of scientific information for further research potential.

Excerpts from Tadas Daugirdas diary covering the year 1911 excavations in Lauksvydai burial site (Kaunas Region) (Figs. 5–6) are published in this paper for the first time ever. The introduction of the presently discussed excavation diary into the scientific circulation, hopefully, will attract the attention of the Roman Iron Age specialists.

A total of 6 new AMS 14C dates are presented in the paper. All the presented dates exceed the minimal requirements (i.e., 5 N%, 30 C%, 2.9 C/N; 0.5 coll%) of C, N and collagen yield to be considered statistically reliable.

- Malavėnai cemetery (Šiauliai Region) was dated as 1515–1800 cal AD (260 ± 30 BP) [FTMC-LQ94-1];
- Veršvai (Kaunas City) grave 21 was dated as 165 cal BC–10 cal AD (2065 ± 29 BP) [FTMC-OU16-2], showing big discrepancies with the traditional typology of artifacts;
- Veršvai (Kaunas City) grave 22 was dated as 26–129 cal AD (1934 ± 31 BP) [FTMC-FM37-1]. This date is of major importance because the grave was generally attributed to the Neolithic period due to the interment of the buried person. The absolute chronology of Veršvai graves 21 and 22 fall within the Striated Ware Culture period, allowing researchers to look into the enigmatic burial practices of the people representing the aforementioned archaeological culture.

The most significant discovery within this collection is the presence of three dated skulls from the Early Mesolithic period, thereby making them the earliest known human remains from peat bogs in all North Eastern Eurasia.

- Joniškiai (Šakiai Region) skull, registered in the collection inventory books as of 13 Nov 1933 (Fig. 3) was dated to 9261–9114 cal BC (9671 ± 51 BP) [FTMC-UH90-2] (12.47 N %, 35.33 C %, 3.31 C/N; 4.82 coll %);
- Skull inv. No. 610, registered in the collection inventory books as of 20 Oct 1925 (Fig. 8) was dated to 9317–9212 cal BC (9786 ± 42 BP) [FTMC-VU60-1] (12.3 N %, 33.31 C %, 3.16 C/N; 2.92 coll %);
- Skull inv. No. 5684, registered in the collection inventory books as of 15 Aug 1945 (Fig. 9) was dated to 9292–9136 cal BC (9732 ± 40 BP) [FTMC-VK93-1] (12.98 N %, 35.02 C %, 3.15 C/N; 3.26 coll %).

Although only one out of the three Early Mesolithic skulls is attributed to an exact find location, the authors suggest that all the three skulls should be considered as coming from the same site. This conclusion was reached after exhaustive archival, historical and archaeological research. We also suggest that the skulls found in the peat bog represent some type of ritualistic practice propagated by the Early Mesolithic societies. Further fieldwork at the location may help to gain insights into this practice and distinguish whether it should be considered a burial, sacrificial, or some other type of practice.